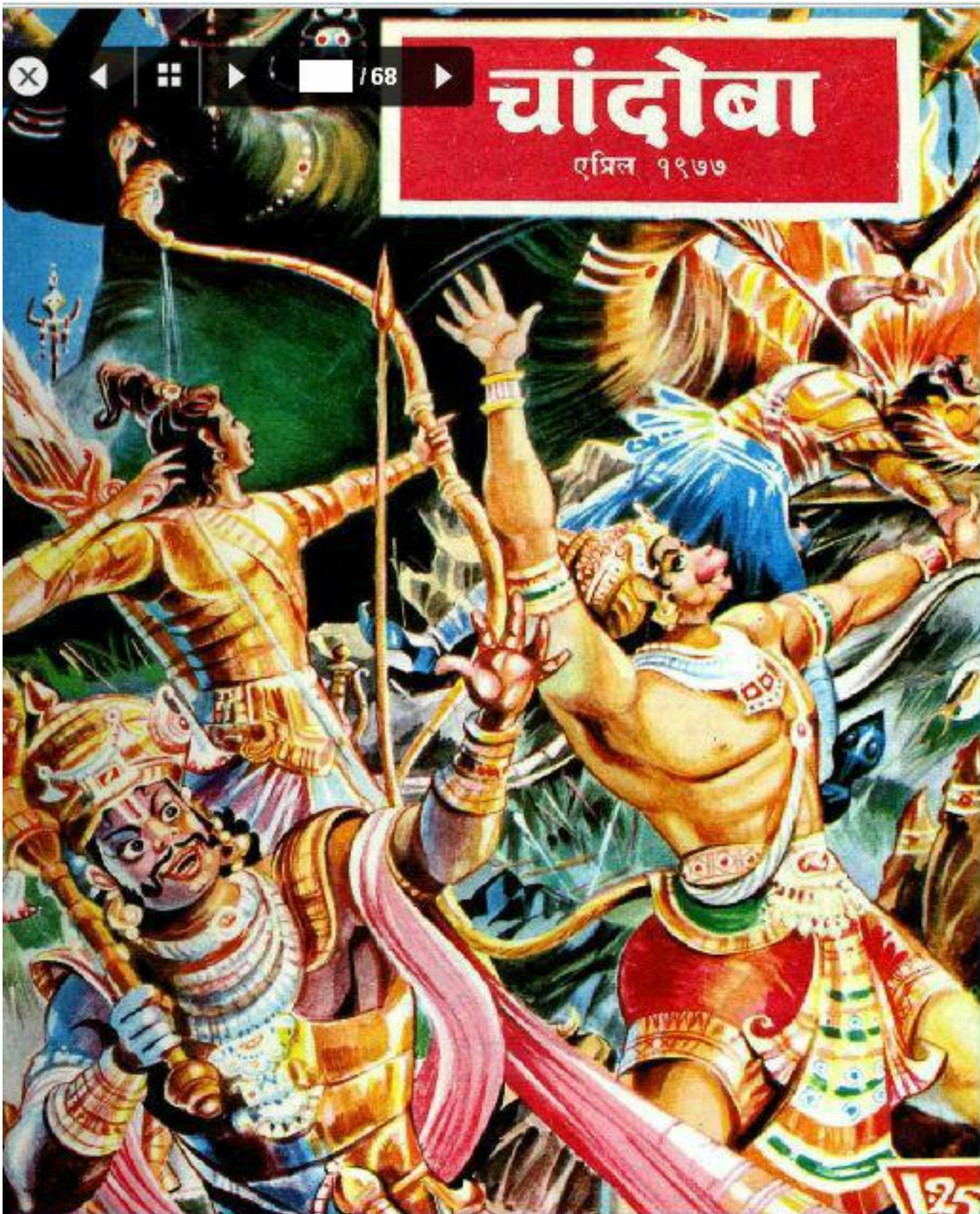

चांदोबा
एप्रिल १९७७

अमरवाणी

त्याज्यं न धैर्यम् विदुरेपि काले,
धैर्यात् कदाचित् गति माप्नुयात् सः,
यथा समुद्रेपि च पोतभंगे
सां यात्रिको वांछति तर्तुमेव ॥ १ ॥

[किती मोठे गंडांतर आले तरी धैर्य सोडता कामा नये. कारण धैर्य असेल तर कदाचित् त्या संकटातूनही सुटका होण्याची शक्यता असते. समुद्रात जहाजे फुटली तर प्रवासी स्वतःला वांचविण्यासाठी धडपडतोच.]

व्यसने मित्रपरीक्षा,
शूरपरीक्षा रणांगने भवति,
विनये भृत्यपरीक्षा,
दानपरीक्षा च दुर्भिक्षे ॥ २ ॥

[संकटसमयी मित्राची परीक्षा होते, रणांगणावर शूरवीर माणसाची परीक्षा होते, नम्रपणात नोकराची आणि दुष्काळात दानधर्माची.]

न सदश्वाः कशाघातम्,
न सिंहा घनगर्जितम्,
परै रंगुलिनिर्दिष्टम्
न सहंते मनस्विनः ॥ ३ ॥

[चांगल्या जातीच्या घोड्यांना इजा होत नाही. सिंहांना मेघगर्जना सहन होत नाही. स्वाभिमानी माणसाला दुसऱ्याने दाखविलेला दोष सहन होत नाही.]

मित्रलाभ

[४४]

सरोवराच्या काठी चारही मित्र आनंदाने रहात एके दिवशी बोलत बसले असतां चित्रांग (हरण) हजर नव्हते. बाकी मित्र आपसात म्हणू लागले–"कां बरे आले नाही ते? कोणत्यातरी सिंहावाघाच्या तावडीत किंवा शिकाऱ्याच्या जाळ्यात तर सापडले नसेल? आणखी कोणत्यातरी जीवघेण्या संकटात तर सांपडले नसेल?"

शेवटी मंथरक (कासव) कावळ्याला म्हणाले–"अरे लघुपतनका! त्याला शोधत फिरणे मला किंवा हिरण्यकाला (उंदीर) शक्य नाही. म्हणून तूच आकाशात उडत जाऊन पाहून तर ये की, चित्रांग जिवंत आहे की इहलोक सोडून गेले."

लघुपतनक त्याप्रमाणे उडत गेला. सरोवराच्या जवळच एका जागी जाळ्यात सापडलेला चित्रांग त्याला दिसला. त्याला फार वाईट वाटले. त्याने विचारले–"मित्रा! काय रे हे?"

मित्र भेटतांच हरणाचे दुःख जास्तच वाढले. ते कावळ्याला म्हणाले–"संपलं आता या जगाशी नाते. या अंतकाळी एका मित्राचे दर्शन घडलं, याहून जास्त आणखी काय पाहिजे? मी प्रसंगवशात् तुला कमी अधिक काही बोललो असेन तर मला क्षमा कर. मी क्षमा करायला सांगितल्याचे आपल्या दोघां मित्रा नाही सांग."

कावळा म्हणाला–"मित्रा! आमच्यासारखे मित्र असतां तू जगाशी नाते सुटण्याच्या गोष्टी बोलतो आहेस, हे बरोबर नाही, बुवा! मी आत्तां जाऊन हिरण्यकाला घेऊन येतो. तो तुझ्या जाळ्याच्या दोऱ्या तोडून तुला सोडवील."

कावळ्याने हरणाला धीर दिला आणि उडत कासव आणि उंदीर होता तेथे आला. त्याने हरणावर आलेल्या प्रसंगाचे वर्णन केले आणि हिरण्यकाला आपल्या पाठीवर बसवून तत्क्षण परतला.

आपल्या मित्रांना पाहील्यावर हरणाला धीर आला व ते त्यांना म्हणाले–"शहाण्याने संकटांत मदतीला धावणारे तुमच्यासारखे मित्र जोडले पाहिजेत."

उंदीर हरणाला विचारू लागला–"मित्रा! इतका शहाणा तू असतां ह्या जाळ्यात कसा काय सांपडलास रे?"

"मी जाळ्यात सांपडलो, हे पहिल्यानेच नव्हे रे! असाच एकदां मागे मी जाळ्यात [illegible] होता. परंतु सुदैवाने सुटलो. म्हणून तर तुमच्यासारख्यांशी मैत्री होण्याचे भाग्य लाभले." हरण म्हणाले.

उंदराने ती गोष्ट सांगायला सांगितली. तेव्हां हरण म्हणाले–"ती गोष्ट मागाहून सांगेन. शिकारी कोणत्याही क्षणाला येईल. मला प्रथम या जाळ्यातून सोडव."

उंदीर हंसून म्हणाला–"मी जवळ हजर असतां तुला शिकाऱ्याची भिती असण्याचे कारण नाही. मला थोडेफार शास्त्रज्ञान आहे. म्हणून विचारले."

"दुर्दैव आलं की, माणसाची सर्व अक्कल गुंग होऊन जाते, काम करीत नाही. मोठमोठे जाडजूड ग्रंथ लिहिणारे सुद्धां त्यांच्या कपाळावर काय लिहिले आहे त्यातले एक अक्षरदेखील खोडू शकत नाहीत." असे म्हणत हरण आपला जुना अनुभव सांगू लागले.

"फार दिवसांपूर्वी, मी सहा महिन्याचे पाडस असेन, कळपाच्या पुढेपुढे धावत असे. मोठी हरणे वाटेत खाचखळगे किंवा इतर काही धोका असला तर उडी मारून स्वतःचा बचाव करीत.

"एके दिवशी मी कळपाबरोबर जात असतां आमच्या वाटेवर एका शिकाऱ्याने जाळे पसरून ठेवलेले दिसले. मोठी हरणे ते ओलांडून पलीकडे उडी मारून गेली. परंतु मला इतकी लांब उडी मारता येत नव्हती. म्हणून मी पळत जाऊन जाळ्यात सांपडलो.

"शिकाऱ्याला फार आनंद झाला. त्याने माझे पाय बांधले. मला जाळ्यात सापडलेला पाहून बाकीची हरणे स्वतःचा जीव वांचविण्यासाठी पळून गेली.

"परंतु सुदैवाने त्या शिकाऱ्याने माझा गळा कापला नाही. मी दिसायला सुंदर असल्याने मला ठार करण्याऐवजी कोणाला पाळायला दिले तर जास्त नफा होईल असा विचार करून तो मला घरी घेऊन गेला. मला स्वच्छ धुवून काढले आणि खूप सजवून नेऊन एका राजाच्या हाती विकले.

"राजाने माझे प्रेमाने पालन पोषण केले. राजघराण्यातल्या बायकांनी माझे इतके लाड पुरविले की मला नको झाले.

"इतक्यात पावसाळा आला. गडगडू लागले, विजा चमकू लागल्या व पाऊस पडू लागला. माझं मन जंगलाकडे आपल्या कळपाकडे धाव घेऊ लागले. "केव्हां भेटतो आपल्या आप्तबंधूना, केव्हां अरण्यात मोकळेपणी वागडतो, असे मन अधीर होऊन मी बडबडू लागलो.

"माझं बोलणं ऐकून सर्व थक्क झाले. मला भूतबाधा झाली असावी असा विचार करून राजाने एका मांत्रिकाला बोलाविले. ते मला काठीने बडवून माझं भूत उतरवू लागले. तितक्यात एका साधूने त्यांना थांबवून विचारले–"कां त्या बिचाऱ्या मुक्या प्राण्याला असे मारता? त्याने कोणते असे पाप केले."

"मी बोललो ते त्यांनी साधूला सांगितले.

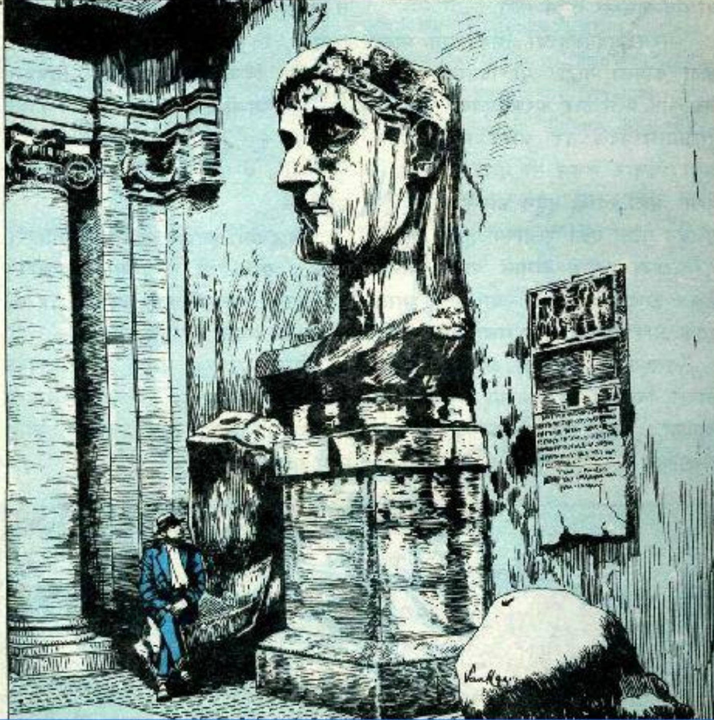
"हे दुर्दैवी हरण स्वतःच्या स्वातंत्र्यासाठी. मोकळेपणे हिंडण्याफिरण्यालायक जंगलासाठी तडफडते आहे, त्यांत गैर काय? सोडून द्या त्याला." साधू म्हणाला.

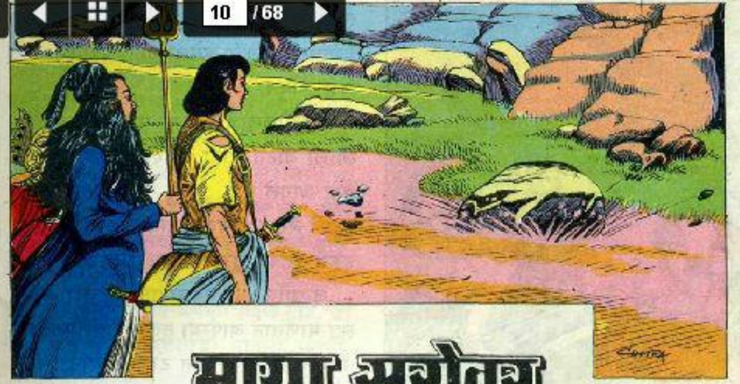
"तेव्हां राजाने मला स्वच्छ धुवून काढले. बडविल्यामुळे माझ्या अंगाला झालेल्या जखमाना औषध लावले आणि मला सोडून दिले."

१८२. पहिला ख्रिश्चन चक्रवर्ती

नीरोसारख्या रोमन चक्रवर्तीने ख्रिश्चनांची ससेहोलपट केली तर कॉन्स्टंटाइन नावाच्या चक्रवर्तीने रोमन साम्राज्याचा ख्रिश्चन धर्म हा स्वतःचा धर्म मानून त्याचा आदर केला. ह्याचा सबंध पुतळा प्रथम रोमन स्वरूपात होता. त्याचे डोके व भग्नांश या चित्रात दिसतील.

माया सरोवर

[१४]

[धबधब्यांतून खाली पडल्यावर जयशील व सिद्धसाधक वाचले. त्यांनी एका खुजाला प्राणी खाणाऱ्या एका राक्षसीवृक्षाच्या हातातून वांचविले. त्याच वेळी तेथे खुजांची राणी आली ती आपल्या शत्रूंविषयी काही सांगत असतां डोंगरावरून एका भयंकर जनावराने एक मोठी शिळा त्यांच्या अंगावर फेंकली. पुढे—]

जयशील व सिद्धसाधक डोंगरावरच्या त्या भयंकर प्राण्याकडे आणि त्याच्या शेजारी उभा असलेल्या माणसाकडे आश्चर्यचकित होऊन पाहू लागले. त्या माणसाला आपण पूर्वी कोठेतरी पाहिले आहेसे जयशीलला वाटू लागले. तो आठवीत असतां त्या भयंकर जनावराने फेकलेला खडक जोराने येऊन ते उभे होते त्या जागेपासून सुमारे पंधरावीस फुटावर आदळला. पडतांना त्या दगडाचा जो आवाज झाला, त्यामुळे सर्व भयचकित झाले.

खुजेतर आपापल्या वाहनांवर बसून दहावीस कदम मागे सरकून पळून जायच्या तयारीत होते. त्यांची राणीसुद्धा थोडी दूर उभी राहून जयशील व सिद्धसाधकाला म्हणाली—"अहो महाकाय, तो भयंकर वनमाणूस आणि त्याला नाचविणारा तो महाकाय गेले दहाबारा दिवस आम्हांला

फार त्रास देत आहेत. जंगलात शिकारीला आमच्यापैकी चार जण गेले असतां त्यांना या महाकायाने ठार केले. आमचे शत्रु त्याचा आसरा मिळाल्याने कोणत्याही क्षणाला आमच्यावर स्वारी करतील अशी शंका वाटते आहे आम्हांला."

जयशील आणि सिद्धसाधकाला गडेकार जातीच्या राणीचे बोलणे ऐकून तिची कींव आली. ती व तिच्या जातीचे खुजे आपल्या परीने शूरवीर होते, हे खरे असले तरी त्या वनमाणसासमोर आणि त्याला नाचवणाऱ्या माणसासमोर त्यांचा थरकाप उडाला होता.

सिद्धसाधकाने जयशीलला विचारले– "काय रे, त्या वनमाणसा शेजारी हातात

र थकून उभा आहे तो आपल्या देशातला माणूस असेल का? पहातर जरा लक्ष लावून."

जयशीलला देखील तो माणूस ओळखीचा, त्याला वाटत होता अगदी तोच असावासा वाटू लागले होते. परंतु तो आपल्यासारखा इतकी जंगले, रानेवने, डोंगर, न द्या ओलांडून इकडे इतका दूर कशाला आला असेल...?

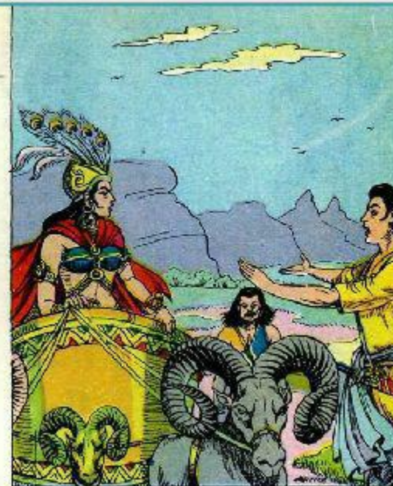
जयशील या विचारात पडला असतां त्या माणसाने आपल्या तलवारीची मूठ. त्या वनमाणसाच्या पाठीत टोचीत त्याला काही तरी हुकूम दिल्यासारखे दिसले. वेदना असह्य होऊन त्या वनमाणसाने एक दोन उड्या मारल्या आणि खाली वांकून एक मोठा खडक वर उचलण्याचा यत्न करू लागला. परंतु तो दगड इतका मोठा होता की तो उचलून उभे राहणे त्याला जमत नसावेसे वाटले.

"साधका! तो त्या वनमाणसाकरवी आपल्यावर पुन्हा तो खडक फेंकविण्याच्या प्रयत्नात दिसतो आहे. दिवसाच्या वेळी एवढा मोठा खडक आला तरी त्याच्यापासून स्वत:ला वांचविणे शत्रूला शक्य आहे हे त्या मूर्खाला कळत नसावेसे दिसते आहे." असे म्हणत जयशील गडेकार जातीच्या राणीकडे वळून म्हणाला–"तुमच्या जातीचे लोक शिकारीला जातांना धनुष्यबाण वापरतात का? तसे एक धनुष्य व काही बाण मागवा."

गडेकार जातीचे लोक सामान्यपणे भाल्यानेच शिकारवगैरे करीत. तसा त्या जातीचा नियमच होता. तेव्हां त्यांच्याकडे तसे धनुष्यबाण कोठून असणार? पण त्यांच्या सेनापतीला एकदां जंगलात शिकारीला गेला असतां एका जागी अनपेक्षितपणे एक मोठे धनुष्य आणि पांचसहा बाण सांपडले होते. ते त्याने, कोणाला कळू न देता फार काळजी-पूर्वक आपल्या घरात लपवून ठेवले होते. ती गोष्ट त्यांच्या राणीलासुद्धा माहीत नव्हती.

जयशीलने धनुष्यबाण घेऊन यायला सांगितल्यावर तो सेनापती आपल्या राणीकडे घाबऱ्याघाबऱ्या पाहून काही सांगण्याच्या विचारात दिसला, परंतु त्याच्या तोंडावाटे शब्दच फुटत नव्हता. ते ओळखून सिद्धसाधक त्याला म्हणाला–"काय रे ठेंगू शूरा! तू बोलायलासुद्धां इतका भितो आहेस तर युद्धात सैनिकांना आणि मेंढेस्वारांना कसे काय प्रोत्साहन देणार?"

त्या प्रश्नाचे जणुंकाही उत्तर देण्यासाठीच की काय तो खुजा सेनापती आपल्या राणीकडे थरथर कांपत पहात म्हणाला– "महाराणी! आपल्या जातीने धनुष्य-बाणाला हात लावू नये असा नियम आहे. परंतु मी तो नियम मोडला आणि जंगलांत सापडलेले धनुष्यबाण मी आपल्या घरात लपवून ठेवले आहेत."

ते ऐकून खुजांच्या राणीला रांग आला. ती संतावून काही म्हणणार इतक्यात जयशीलने हाताने तिला शांत राहण्यास खुणावले व म्हणाला–"तुमच्या सेनापतीने केलेले काम तुमच्या जातीच्या नियमाप्रमाणे किती मोठा अपराध म्हणून मानले जाईल, हे मला माहीत नाही. परंतु ते धनुष्यबाण तुम्ही लगेच मागविलेत तर मी एका क्षणात त्या वनमाणसाला वाटेला लावीन. त्यानंतर मी स्वत:च्या हाताने निराळे धनुष्यबाण तयार करून त्या माणसाला आणि तो वनमाणूस जिवंत राहला तर त्याला सुद्धा कसे ठार करावयाचे त्याचा मार्ग काढतो." खुजांची राणीने काहीच न बोलता आपल्या

सेनापतीकडे होकारार्थी सहेतुक पाहिले. सेनापती चटदिशी आपल्या वाहनावर चढून झाडीच्या आड दिसेनासा झाला. तो आपल्या घराकडे गेला.

मध्यंतरी वनमाणसाने आणखी एक मोठा दगड उचलला. त्याच्या कंबरेला बांधलेली साखळी धरून उभा असलेला माणूस मोठ्याने ओरडून तलवारीच्या मुठीने त्या वनमाणसाला पाठीत मारून खुणावीत काहीतरी हुकूम देत होता. वनमाणूस चिडून जाऊन बाजूला सरकून त्याला हुकूम देणाऱ्यावरच दगड फेकण्याच्या विचारात दिसला. तेव्हां त्या माणसाने तलवारीचे टोक वनमाणसाच्या गळ्यावरच ठेवले आणि मोठ्याने ओरडला.

वनमाणसावर खिसकावून ओरडणाऱ्याचा आवाज डोंगराखाली उभे असलेल्या जयशीलला व इतरांना छान ऐकू आला. जयशील थोड्या हलक्या स्वरात म्हणाला—"अरे साधका! तो माणूस कोण आहे, हे मी आतां ओळखले. तो तुमच्या हिरण्यपूरचा माणूस नाही, आमच्या अमरावतीनगरीचा राहणारा आहे. मी जेथे जन्मलो वाढलो ते गांव सोडून देशोदेशी हिंडत तुमच्या हिरण्यपूरला येण्यास, रानांवनांत भटकत फिरण्यास कारण हाच! तो एके काळी आमच्या रुद्रसेन महाराजांच्या पदरी घोडेस्वारांचा नायक होता. त्याचे नाव कृपाणजित."

ते ऐकून सिद्धसाधक आश्चर्यचकित होऊन म्हणाला—"जयशीला! हे तर फारच विचित्र दिसते आहे! कोठे अमरावती नगरी आणि कोठे हे जंगल? तर मग आतां काय करायचा विचार आहे तुझा?"

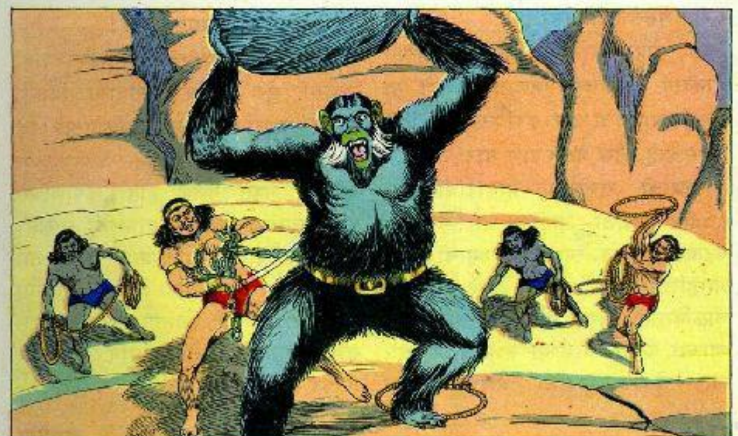
जयशीलने एकदां ध्यानपूर्वक डोंगराच्या शिखराकडे पाहिले व म्हणाला—"साधका! बाण लागून, त्याला ठार करणारा कोण हे कळल्याशिवाय कृपाणजित मेलेला मला आवडणार नाही. तो त्या वनमाणसाकडून तेच काम करवीत आहे. त्याला बरोबर नेम धरून दगड मारतां देखील येत नाही. ते वनमाणूस त्याला सतावणाराच्या टाळक्यातच दगड फेकणारसे दिसते आहे."

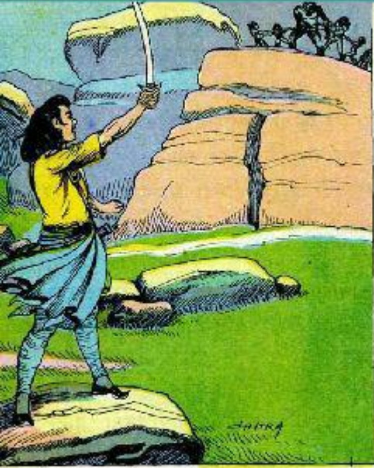
बाण आणायला गेलेला खुजांचा सेनापती धनुष्यबाण घेऊन आला. त्याने मेंढ्यावरून उतरून बरोबर आणलेले धनुष्यबाण जयशीलच्या पायाजवळ नम्रपणे आणून ठेवले. जयशीलने धनुष्यबाण हातात घेऊन ते कामाचे आहेत का लक्षपूर्वक पाहिले. चांगले मजबूत होते ते. बरोबरचे सहाबाणही चांगले होते.

सिद्धसाधक त्या धनुष्यबाणांकडे पाहून म्हणाला—"जयशीला तू आपला शत्रू कृपाणजित आणि त्याच्या त्रासाने खुजांच्या वस्तीवर दगड फेकणाऱ्या वनमाणसाला परलोकी पाठविणार आहेस का?"

तो प्रश्न ऐकून जयशील थोडे स्मित करून म्हणाला—"इतक्या दुरून त्या दोघांना नेम धरून ठार करणे इतके सोपे आहे का रे? हे बाण सामान्य बाण आहेत; ब्रह्मास्त्र किंवा नागास्त्र नव्हेत."

एवढ्यात डोंगराच्या शिखरावरून काहीतरी आरडाओरडा झाल्यासारखा ऐकू आला. वनमाणूस चिडून जाऊन त्याला त्रास देणाऱ्यावरच उलटलेला दिसला. हातातला दगड त्याच्या टाळक्यातच टाकायला तयार झाला होता. कृपाणजित तलवारीच्या टोकाने हळूच टोचीत होता आणि वनमाणूस इकडे तिकडे उड्या मारून स्वतःला वांचविण्याच्या प्रयत्नात होता. इतक्यात तिकडे चारपांच खुजे दोऱ्या घेऊन आले. त्यांनी दोऱ्या फेकून वनमाणसाचे पाय आणि हात चातुर्याने बांधले.

तरी वनमाणसाने दगड खाली टाकला आणि स्वतःचे हातपाय सोडविण्याची धडपड करीत असलेला दिसला.

ते पाहून खुजांचा सेनापती अत्यंत आनंदाने जयशीलला म्हणाला—"अहो, या भयंकर प्राण्याला ठार करायला हीच संधी उत्तम आहे. नेम धरून बाण मारा त्याला."

खुजांची राणीसुद्धां होकारार्थी मान हलवीत म्हणाली—"बरोबर असलेल्या त्या महाकायाशिवाय त्या वनमाणसाची सुद्धां आम्हांला भिती वाटते आहे. त्याला लोळविलात म्हणजे आम्हांला ठार करण्याच्या बेतात असलेल्या आमच्या शत्रूला, त्या गडेकोंड दुष्टाला आणि त्याच्या

लोकाला पाठवू."

परंतु जयशीलला इतक्या दुरून डोंगराच्या शिखरावर उभे असलेल्यांना बाण मारून ठार करणे शक्य होईलसे वाटत नव्हते. तरी शत्रूला भयभीत करून सोडण्याबरोबरच त्या कृपाणजिताला आपणाही या जागी आहो हे कळविण्याची तीव्र इच्छा त्याच्या मनात उपजली. हा युद्ध धर्म आहे, धोक्याने ठार करणे बरोबर नाही असेही त्याला वाटले. असा विचार करून तो थोडा पुढे गेला आणि एका उंच दगडावर उभा राहून त्याने तलवार उपसली आणि ती आकाशात जोराने हलवीत ओरडला—"नीच कृपाणजिता! हा पहा, मी जयशील इकडे आलो आहे, सावध रहा!"

परंतु तो आवाज डोंगरावरच्यांना चांगला ऐकू आला नसावासा दिसले. कारण कृपाणजिताबरोबर शत्रूपक्षातले खुजे त्या वनमाणसाला काबूत आणण्याच्या प्रयत्नात गढून गेलेले होते. कृपाणजित वनमाणसाच्या कंबरेला बांधलेली साखळी जोराने ओढीत होता आणि खुजे त्या बिचाऱ्याच्या हातापायांना बांधलेल्या दोऱ्या धरून ओढीत होते. वनमाणूसही स्वतःला सोडविण्यासाठी मोठमोठ्याने ओरडत धडपड करीत होते.

तलवार उपसून जयशील जेथे उभा होता तेथे सिद्धसाधक आणि खुजांची राणी दोघं आली. सिद्धसाधक जयशीलला म्हणाला—"अरे जयशीला! राणी आणि तिच्या सैनिकांना सुद्धा त्यांच्या शत्रूवर हल्ला करायला हीच संधी चांगली वाटते आहे रे! वनमाणसाला दोऱ्यांनी ओढणाऱ्या खुजा लोकात राणीचा शत्रू गडेकोंडसुद्धा आहे म्हणे! त्या खुजांच्या मध्ये डोक्याला घारगिधाडांच्या पिसाचा किरीट घालून एक जण दिसतो आहे ना?" सिद्धसाधकाने विचारले.

जयशीलने ते ऐकून डोंगराच्या शिखरावर उभे असलेल्या प्रत्येकाला लक्षपूर्वक पाहिले. त्यांच्यात साधकाने सांगितले तशी एक व्यक्ति होती खरी. "तोच गडेकोंड वाटते? तो राणीचा शत्रू असो की कोणी दुसरा असो, आपला नक्कीच शत्रू नाही. आपला शत्रू कृपाणजितच आहे. आपण बाणाने कोणाला ठार करावयाचे झाले तर त्यालाच करायचे."

असा विचार करून जयशीलने धनुष्य हातात घेतले आणि एकदां डोंगराच्या शिखराकडे मान वर करून पाहिले. पुष्कळ मेंढेस्वार त्याच्या जवळच उभे होते. आणखी अनेक भाले हातात घेऊन खुजे डोंगरावर चढायला सिद्ध होते.

जयशील खुजांच्या राणीकडे वळून म्हणाला—"काय राणी! तुमचे अनुयायी युद्ध करायला सिद्ध झालेले दिसत आहेत! मी एका बाणाने त्या वनमाणसाला आणि तुम्ही म्हणता त्या महाकायाला मारू शकणार

नाही, हे मी सांगायला नको. माझा बाण तिकडे पडल्याबरोबर शत्रू तुमच्याशी दोन हात करायला सावध होऊन तयार राहणार. तेव्हां युद्ध करायला ही वेळ बरोबर आहे की नाही, याचा नीट विचार करा."

खुजांची राणी सेनापतीकडे त्याचे त्या-विषयी काय म्हणणे आहे, हे विचारण्याच्या हेतूने पाहू लागली. खुजांचा सेनापती ऐटीत आपला भाला वर उचलून आपल्या मेंढ्यावर बसत म्हणाला–" अहो, तुम्ही त्या दुष्टावर नेम धरून बाण सोडा. आंजपर्यंत आमच्या शत्रूने भाल्यांच्या फेकी शिवाय दुसऱ्या कोण-त्याही शस्त्राचा उपयोग केलेला नाही. बाणही वस्तूच त्यांना माहीत नाही. तुमचा बाण लागताच त्यांची गाळण उडून जाईल. आम्ही बरोबर त्या वेळी हल्ला चढवू आणि त्यांना डोंगरापलीकडे पळवून लावू. शक्य झालं तर त्यांच्या वस्तीत शिरून त्यांच्या झोपड्यांना आणि गावांना आग लावून ती खाक करू."

"हे ठीक झाले सेनापती! परंतु तू आपल्या उत्साहात त्या वनमाणसाला [illegible] माणसास विसरतो आहेस! तरी तुझे शौर्य आणि तुझ्या सैनिकांचे शौर्य एकदां पहावयाचे माझ्या मनात आहे." जयशील म्हणाला.

"जयशीला! हीच मोक्याची वेळ आहे. बाण सोड, वनमाणूस त्याला बांधलेली दोरी तोडून एका खुजाला धरून उभा आहे, पहा." असे मोठ्याने ओरडून म्हणाला.

जयशीलाने धनुष्यावर बाण ठेवून वन-माणसावर नेम धरला आणि बाण सोडला. बाण 'सुं...ई...' असा आवाज करीत जाऊन वनमाणसाच्या कंबरेला लागला. दुसऱ्या क्षणाला वनमाणूस जोराने ओरडला आणि त्याने हातात एका खुजाला उचलून धरले होते त्याला डोंगराच्या खालच्या बाजूला फेकले.

खुजा मरणाच्या भीतीने आकाशात तरंगत ओरडत येत असतां सेनापतीने आपल्या अनुयायांना सावध रहायला सांगितले. मेंढेस्वार आणि पायदळ जय-जयकार करीत भाले उचलून धावत उत्साहाने डोंगर चढू लागले. (क्रमशः)

खरा हेतू

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! तुझ्यासारख्या शहाण्या माणसाने परिस्थितीवश होऊन असे वागणे आश्चर्यंच वाटते आहे. असभ्य माणूस चांगली संधी मिळाली असूनही तिचा लाभ घेत नाही. त्याचे उदाहाण म्हणून तुला मी वीरू नावाच्या एका रानटी जातीच्या माणसाची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वी कामरूप देशाच्या गादीवर मलयसेन नावाचा राजा राज्य करीत असे. त्याला मूलबाळ नव्हते. गादी बळका-वण्याच्या हेतूने राजाचा वध करण्याचे अनेक कट झाले. ही कारस्थाने कोणाची

वेताळाच्या गोष्टी

आहेत ह्याचा शोध लावणेदेखील मलय-सेनला शक्य होत नव्हते.

मध्यंतरी पूर्वेकडील जंगलात एका वाघाने फार धुमाकूळ मांडला असल्याचे राजाला कळले. म्हणून राजा त्या त्या वाघाची शिकार करण्यास निघाला. राजा आपल्या दोघां अंगरक्षकांसह जंगलात खूप हिंडला. राजाला त्या आड रानात एकटा पाहून त्याचे दोघे अंगरक्षकच तलवारी उपसून राजाला मारायला धावले. राजाने देखील आपली तलवार उपसली व युद्ध करू लागला. परंतु राजाचे उतारवय होते आणि दोघे अंगरक्षक तरुण होते. म्हणून दोघांशी एकदम युद्ध करणे राजाला साध्य झाले नाही.

… तर एक रानटी जातीचा तरुण राजाच्या मदतीला धावला. त्याने आपल्या भाल्याचा वार करून एकाला ठार केले आणि दुसऱ्याला राजाने व त्याने मिळून ठार केले. अशा तऱ्हेने राजा त्या संकटातून वाचला.

वीरू नांवाचा तो तरुण एका रानटी जातीच्या नायकाचा मुलगा होता. नायक एका लुटारूंच्या टोळीचा पुढारी होता. वीरूने राजाला वांचविले ते राजभक्तीमुळे नसून एका वृद्ध व्यक्तीला दोघे मारायला धावलेले पाहून त्याला त्याची कीव आली. परंतु ती गोष्ट मलयसेन राजाला माहीत नव्हती. त्याने वीरूचे आभार मानले व त्याला आपल्याबरोबर राजधानीत बोलावून घेऊन गेला. राजधानी कशी आहे पाहून येण्याच्या कुतूहलाने वीरू राजाबरोबर जायला तयार झाला.

राजवाड्यात पोचल्यावर राजाने वीरूला, गुप्तपणे काही राजद्रोही आपला वध करण्याचा प्रयत्न करीत असल्याचे, पण कारस्थानी कोण आहेत हे कळत नसल्याचे सांगितले. त्यानंतर राजा वीरूबरोबर जेवायला बसला. दोन घासच तोंडात घातले असतील, राजा एकाएकी बेशुद्ध होऊन पडला. कोणीतरी त्याच्या अन्नात विष कालविले होते.

… धावत आला. राजवैद्याने केलेल्या औषधोपचाराचा काही उपयोग झाला नाही. तेव्हां मरण येण्यापूर्वी मलयसेन राजाने प्रधानाला वीरूच आपला वारस असल्याचे सांगून प्राण सोडला.

ह्या सर्व गोष्टी घडी दोन घडीत झाल्या. वीरूला काय करावे सुचेना. निघून जावेसे वाटले त्याला. परंतु विष प्रयोग करणारा कोण याचा शोध लावल्याशिवाय निघून जाणे त्याला आवडले नाही.

राजा मेल्यावर वीरूचा वध करण्याचे सुद्धा अनेक प्रयत्न झाले. परंतु सुदैवाने त्या संकटांतून तो वांचला.

त्याच सुमारास लुटेऱ्यांचा धुमाकूळ वाढला. हे लुटेरे आपलेच लोक आहेत हे वीरूला माहीत होते. म्हणून लुटालूट चालू असूनही त्याने तिकडे दुर्लक्ष केले.

अशा परिस्थितीत एके दिवशी सेनापतीने वीरूला येऊन सांगितले की, चोरांचा नायक कैद झाला आहे आणि महाराजांचा हुकूम असेल तर त्याला मृत्युदंड दिला जाईल.

वीरूला वाटले की तुरुंगात जाऊन टोळीचा नायक कोण आहे, हे पाहून यावे. त्याप्रमाणे तो सेनापतीबरोबर तुरुंगात गेला. कैद झालेला लुटेरा वीरूचा उजवा हातच होता. वीरूला पाहताच सुटकेची आशा

त्याच्या डोळ्यात झळकू लागली. तो बोलताबोलता थांबला. वीरू लगेच मागे फिरला आणि निघून गेला.

आपल्या एका अनुयायाला तुरुंगात पाहून वीरूचे मन घुसळून निघाले. रात्री त्याला झोपच लागली नाही. मध्य रात्रीच्या सुमारास तो तुरुंगात गेला आणि आपल्या साथीदाराला मुक्त केले आणि स्वतः त्याच्याबरोबर राज्य सोडून निघून गेला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले— "राजा, वीरूने आपला राज्यावरचा अधिकार कां सोडून दिला? कोणी त्याचा वध करील म्हणून का? की राज्य करण्याची योग्यता त्याला स्वतःच्या अंगात नसल्या-

सारखे वाटले? कट कोण करतात याचा छडा मनात असूनही त्याने तो कां लावला नाही? एका साथी मित्राला तुरुंगात पाहून तो कां कचरला? तो राजा होता, तुरुंगातून कोणालाही माफ करण्याचा त्याला अधिकार होताच की नाही? त्याचा प्रयोगही कां केला नाही? या शंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस तर, परिणाम तुला माहीत आहेच, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

"वीरूला कोणी वध करील याचे भय असावेसे दिसत नाही." विक्रमादित्य असे म्हणत पुढे म्हणाला–"तसे असते तर राजाच्या वधाबरोबर त्याच्या वधाचाही प्रयत्न झालेला होता, तर तेव्हांच पळून गेला नसता का? त्याच्या मनात बदल व्हायचे एकच एक कारण दिसते आहे. आपल्या मित्राला तुरुंगात टाकण्याचे मूळकारण तो स्वतःच ठरला असता, सेनापतीकडून मित्राला मुक्तता देवविणे त्याला [illegible] स्वतः राजपदावर राहू शकला असता की नाही, याची शंकाच होती. तो स्वतः चीरांपैकीच एक आहे, असा संशय यायला जागा होती. राजा होणे म्हणजे मरणाला तयार असणे, त्याला असल्या गोष्टांचा तिटकाराच वाटला. तसा तिटकारा वाटल्यावर कट कारस्थाने कोण करतो आहे, याचा शोध लावणे हा प्रश्नच त्याच्या मनात राहिला नाही, ही अगदी स्वाभाविक गोष्ट होती. म्हणून वीरू पुन्हा आपल्या आत्मीय बांधवांकडे निघून गेला. जेथे कोणी आप्तबंधू नाही, ज्या राज्याची त्याला आपुलकी वाटली नाही, त्याचा मोह तरी कसा राहणार? आपल्या रानटी जातीच्या जीवनातच तो समरस व्हायला निघून गेला.

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हां झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

नुकतेच उजाडले होते. मुरारी आंब्याच्या झाडाखाली तोंड धुवत बसला असतां त्रिलोचन नावाचा चाळीशीतला एक गावकरी घाबराघुबरा होऊन आला आणि धापा टाकीत मुरारीच्या समोर उभा राहिला.

"काय हो काका? इतक्या उजाडतांच आलात?" मुरारीने त्या गावकऱ्याला विचारले.

त्रिलोचन मटकन खाली बसला आणि दोन्ही हात कपाळावर आपटून म्हणाला–"मेलोच की रे!"

"चोरी झाली का? की कोणी घरफोडी केली? काय झालं तरी काय?" मुरारीने विचारले.

"डाकाच म्हण, परंतु डाका घालणारा आमच्या शेजारचा 'मोठा' माणूस होता, किशोरी ठाकूर." त्रिलोचन म्हणाला.

"काय, झाले तरी काय? ऐकू तर दे!" मुरारीने विचारले.

"गेल्या वर्षी मी किशोरी जवळून दोन शे रुपये कर्जाऊ घेतले होते. पावतीवर त्याने माझा आंगठा घेतला. आपल्याला वाचायला कोठे येते आहे? त्या दोनशे रुपयांसाठी म्हणे, मी आपली एक एकर जमीन गहाण ठेवली त्याच्याकडे! त्या जमिनीवर कब्जा करून घ्यायला दोघांजणांबरोबर काल दुपारी आला. साक्षीदारांच्या सह्या आहेत; त्याचीच माणसे होती ती!" त्रिलोचन म्हणाला.

"काका, काळजी करू नका. कोर्टात त्याची केस टिकणे शक्य नाही. एवढे खरे की, तुम्हांला थोडा त्रास सोसावा लागेल आणि वेळही थोडा फुकट घालवावा लागेल. एकटचा किशोरी ठाकुराचेच कशाला, गावांत कोणी शिकला सवरलेला नसल्यामुळे

आणखी कित्येकांना फावते आणि जीव घ्यायला तयार होतात. फसवेगिरी अशीच चालू आहे. याविषयी काय करायचे ते मी पाहून घेतो. तुम्ही अगदी बेफिकीर रहा." असे सांगून मुरारीने त्रिलोचनला निरोप दिला.

मुरारी वकीली नुकतीच पास करून जवळच्या तालुक्याच्या गावी 'प्रॅक्टिस' करू लागला होता. तो दर रविवारी आपल्या कमलापूर गावी येऊन आपल्या आईवडिलांबरोबर रहात असे. कमलापूर गावी शेतकरीवर्गच जास्त होता. काही ग्रामीण उद्योगधंद्यात गुंतलेले गावकरीही होते. त्यांना कोणालाच लिहितां वाचतां येत नव्हते. विद्याभ्यास करावा, शिकावे [illegible] जवळ सर्वच अशिक्षितच होते.

लिहिता वाचतां येत नसल्यामुळे आपल्या गांवकऱ्यांना किती कष्ट सहन करावे लागतात याची कल्पना मुरारीला चांगली होती. त्याने वयस्कर लोकांना शिकविण्यासाठी पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिले, पण कोणी त्यात रस घेत नव्हता.

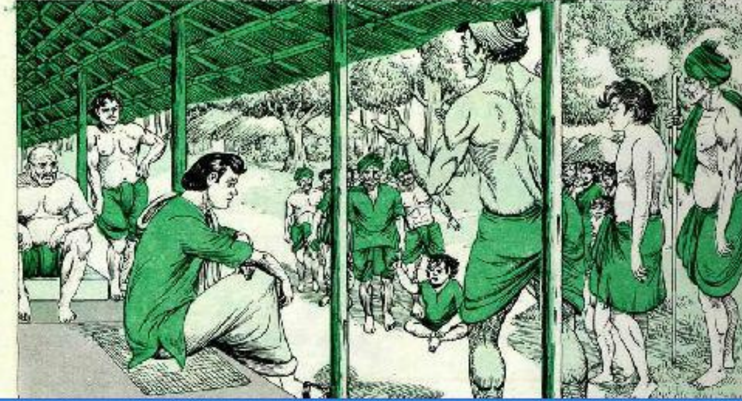
ते म्हणत–"बाबारे! सरस्वतीची आमच्यावर कृपा असती तर लहानपणीच नसतो का शिकलो. आमचे आयुष्य एवढे झाले आणि आता कसलं शिक्षण? आमच्या नशिबातच ते नाही." मुरारी आतां काय करणार? गप्प झाला.

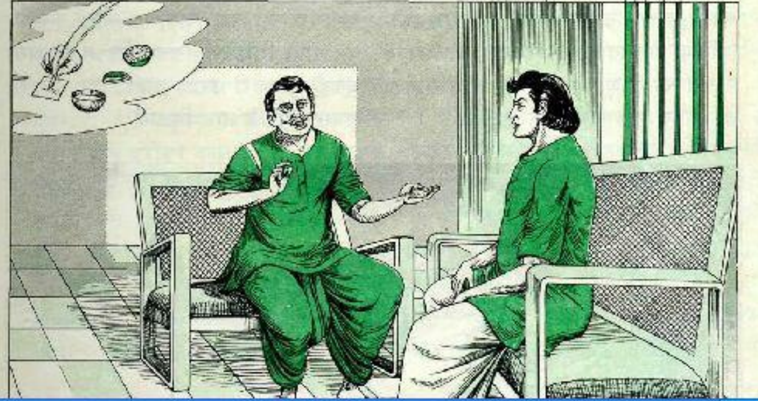
परंतु [illegible] पाहून त्याने या संधीचा फायदा घ्यायचे ठरविले. लहान असो की वडीलधारी मंडळी असोत कोणीही निरक्षर असतां कामा नये, त्याने यासाठी कंबर बांधली. त्याने आपला कार्यक्रम पार पाडण्यासाठी त्याची बायको सुमती हिला आपल्या गांवात ठेवले आणि गावकऱ्यांशी बोलून पाहिले. विचारेतो, तेच तेच उत्तर देई, सरस्वतीची कृपा आम्हां गांवढळांवर नाही! त्यांच्याशी वादविवाद करण्यात अर्थ नव्हता. त्यांचा अंधविश्वास मूळ धरून घट्ट बसला होता त्यांच्या मनात काहीतरी अद्भुत असेल तरच त्यांचा विश्वास बसणार, अशी त्याची खात्री झाली.

काहीतरी अद्भुत दैवी आश्चर्य वाटावे असे केल्यास या गावकऱ्यांच्या मनांत विश्वास बसेल. त्यासाठी त्याने एक युक्ती योजली. त्याने सुमीतबंधु नावाच्या एका जादुगाराचा सल्ला घेतला.

मुरारीने कागदाचे शेकडो तुकडे घेऊन त्यांवर, बोरू ताज्या कडुलिंबाच्या रसात बुडवून त्याने "होय" असे स्पष्ट शब्दात लिहिले. लिहिलेले सर्व कागद वाळवून घेतले. त्यांच्या सहाय्याने गावकऱ्यांना काहीतरी अद्भुत दाखवायचे त्याने ठरविले.

कमलापूर गावाला लागून एक ओढा वहात होता. ती सरस्वती नदीचीच एक धारा आहे आणि फार पवित्र नदी आहे, असा गांवकऱ्यांचा दृढ विश्वास होता.

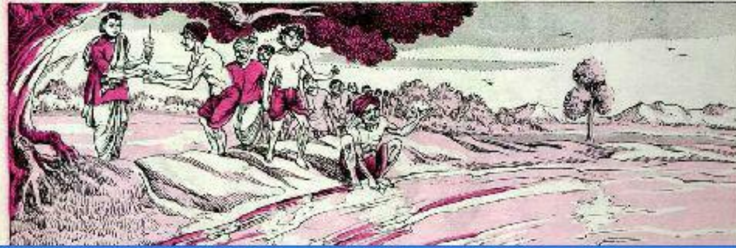

त्यांच्या या अंधविश्वासाचा मुरारीला फार फायदा झाला.

त्याने सर्व गावकऱ्यांना एकत्र केले व म्हणाला—"तुम्ही नेहमी म्हणता की सरस्वतीदेवीचा तुमच्यावर कोप आहे आणि तुम्हांला लिहितां वाचतां न येण्याचे कारण देवीची अवकृपा आहे, होय ना? देवीने स्वतः समोर येऊन तुम्हांला असा शाप दिला आहे का? नाही. तसे कधी होणेच शक्य नाही. फक्त तसा तुमचा विश्वास झाला आहे. मी तो विश्वास निरर्थक आहे, असेच म्हणेन. ती विद्येची देवी आहे, असे कधी म्हणणे शक्यच नाही. लहान थोर, गरीब श्रीमंत सर्वांनी शिकावे, त्यांच्यावर आपली मर्जी असावी, असेच तिला वाटत असणार. हे पहा कागदाचे कोरे तुकडे आहेत. त्यांवर काही लिहिलेले नाही. प्रत्येकाने एकेक कागद उचला. तुम्ही या सरस्वती-नदीच्या पाण्यात बुडवून विचारा, ती शिकावं म्हणते की शिकू नका म्हणते, तीच सांगेल. ती आपलं मत कागदावर लिहील."

…रारीची सूचना गावकऱ्यांना मान्य झाल्यासारखं दिसलं. स्त्रीपुरुष सर्व वयस्क गावकऱ्यांनी कागदाचा एकेक तुकडा वीरूकडून घेतला. नदीवर जाऊन पाण्यात तो तुकडा बुडवून 'आम्ही शिकावं का?' असे सरस्वतीदेवीला मनात विचारलं. काही वेळाने कागदावर "होय" अशी अक्षरे उमटलेली दिसली. म्हणून मुरारीने वयस्करांसाठी शिक्षणाचा कार्यक्रम सुरू केल्यावर कोणी नकार देऊ शकला नाही. त्यांनी शिकावं ही देवीचीच इच्छा होती!

त्या सर्वांना शिकविण्याची जबाबदारी सुमतीवर येऊन पडली. दर रविवारी येऊन मुरारी तिला आवश्यक मदत करीत असे. हळू हळू समाजसुधारणा करणाऱ्या एका संस्थेचा सहकारसुद्धा मिळाला. एका वर्षाच्या आत त्याने आपला कार्यक्रम यशस्वीरीत्या पार पाडला. आतां कमला-पूर गावी लिहिता वाचता येत नाही असा एकही गावकरी उरला नाही. त्या गावाला सरस्वतीपूर हे नाव मिळाले.

माणसाचे मोल पैशाने!

एका गावी लक्ष्मीधर नावाचा एक गरीब माणूस रहात असे. त्याचे आईवडील लहानपणीच वारले तेव्हां तो अगदी अनाथ पोरका झाला. त्याच्यावर दया येऊन की काय त्याच्या मामाने त्याला आपल्या घरी बोलावून नेले आणि मामाच्या घरीच तो लहानाचा मोठा झाला. मामाने त्याला शाळेत घातले, परंतु मामीने त्याला शाळेतून काढून घरकामाला लावले.

लक्ष्मीधराच्या मामाला सुंदरी नावाची एकुलती एक मूलगी होती. लहानपणा-पासून दोघं बरोबर वाढली. बरोबर खेळणे, भांडणे आणि शाळेत जाणे एवढेच काम त्यांना असे. दोघांची जोडी छान जमली होती. शेजारपाजारची मंडळी त्यांचे पर-स्परांवरचे प्रेम पाहून म्हणत—"दोघांची जोडी कशी छान जमली आहे! मोठेपणी दोघांचा संसार सुखाचा होईल."

सुंदरीला नहाण लागलं तेव्हांपासून ती थोडी दूरदूर राहू लागली. मुलींना शहाण-पण लवकर येते म्हणतात. लक्ष्मीधरने सुंदरीच्या वागण्यात पडलेला फरक ओळ-खला, परंतु त्याने ती गोष्ट मनाला लावून घेतली नाही. आई रागावते म्हणून ती दूरदूर असते, तिचे आपल्यावरचे प्रेम थोडे-देखील कमी झालेले नाही, असे तो मनाचे समाधान करून घेई. त्याच्या मनात सुंदरी-वरचे प्रेम वाढतच राहिले.

एकदां सुंदरी एकटीच बसली होती हे पाहून लक्ष्मीधर मांजराच्या पावलांनी तिच्याजवळ गेला आणि तिचे डोळे दोन्ही हातांनी बंद करून उभा राहिला. नेमकी त्याच वेळी सुंदरीची आई सैंपाकघरातून आली आणि तिने ते पाहिले. तिने रागा-रागाने बाहेर बैठकीत जाऊन नवऱ्याला बोलावून आणले व म्हणाली—"तुमची

मुलगी आतां मोठी झाली आणि ही थट्टा-मस्करी तुमच्या भाच्याला शोभते का? उद्यां तिचं लग्न कसं होईल हो?" असे म्हणत ती तोंडाला आले ते बोलली.

ते पाहून लक्ष्मीधर चकित होऊन म्हणाला–"मामी असं काय झालं हो, एवढे रागवायला? मी असतां तिचे आणखी कोठे लग्न करण्याचे काय म्हणता?"

"होय तर, खाऊन माजला आहेस! म्हणून असं उलटं बोलतो आहेस का? पुन्हां मुलीच्या अंगाला हात तर लाव, हातपाय मोडून घराबाहेर हाकलून देईन. लक्षात ठेव!" असे म्हणत मामी सुंदरीचा हात धरून घरात तिला ओढून घेऊन गेली.

"होय का हो मामा?" लक्ष्मीधरने मामाकडे वळून विचारले.

"हे बघ, सुंदरीचे नाव काढलंस तर तंगड्या मोडतील. कोठून ही धोंड अडकवून घेतली गळ्यात कोण जाणे? तुला कोणी विचारणारा नव्हता म्हणून नव्हेतं का घरात घेतलं? तुझ्याशी तिचं लग्न करून दिलं तर तिला खायला घालायला तरी आहे का तुझी लायकी?" मामा म्हणाला.

लक्ष्मीधरने आपल्याकडून मामाला जितके सांगणे शक्य होते सांगून पाहिले–"माणसात माणुसकी पहावी, त्याचा पैसा पाहू नये; सुंदरीवर माझं प्रेम आहे, मामा!" म्हणाला लक्ष्मीधर.

"प्रेम घेऊन चाटायचं आहे का रे? घर, दार आणि खायला मिळतं का? चांगुलपणाने मूठभर तांदूळ तरी मिळतील का? ह्या तत्वज्ञानाच्या गप्पा माझ्याजवळ नको सांगूस, पैसा असेल तर हे सर्व मिळतं." मामा म्हणाला.

लक्ष्मीधरचा पुरुषार्थ जागा झाला. म्हणाला–"बरं तर मामा! रक्ताचा घाम करून पैसा मिळवीन तेव्हांच सुंदरीचा हात धरीन. पैसा मिळवू शकलो नाही तर पुन्हा तोंड दाखविणार नाही. एका वर्षाचा अवधी मागतो आहे. तोपर्यंत सुंदरीच्या लग्नाचा विचार करू नका." असे म्हणाला आणि निघून गेला.

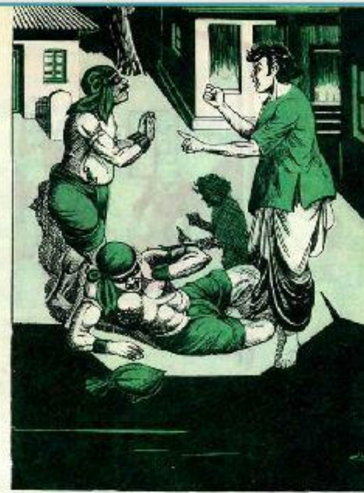
"तू पैसा मिळविणार आणि मी माझ्या मुलीला तुला देणार. दोन्ही गोष्टी झाल्याच वाटलं होय?" मामा मनातल्या मनात म्हणत हसला.

घर सोडून निघाल्यावर लक्ष्मीधरला पैसा मिळविणे म्हणजे काय ते कळू लागले. घाम गाळून दिवसभर मेहनत केल्यावर जेमतेम पोटापुरते त्याला मिळे. मग पैसा जमायचा कसा? त्याला आपल्या जीविताचा वीट येऊ लागला. माणुसकी आणि चांगुलपणावरचा विश्वासच उडून गेला.

एके दिवशी रात्री लक्ष्मीधर कोणाच्यातरी घराच्या पडवीत पडून झोपला असतां दोघे जण बुरखा तोंडावर घेऊन कोठून तरी चोरी करून रस्त्यावरून येत असतांना त्याला दिसले.

लक्ष्मीधरने संतापून एकाच्या थोबाडीत अशी एक लगावली की, तो दूर तोंडघशी जाऊन पडला. ते पाहून दुसरा थरथर कापू लागला.

"सरळ बोलता की नाही, कोठून आणलेत हे पैसे चोरून? नाहीतर कसे मिळाले एवढे पैसे तुम्हांला लाज नाही वाटत हे नीच काम करायला?" श्रीधरने दरडावून विचारले.

ते ऐकून दुसरा म्हणाला–"अहो, कोणाला नीतीने, चांगुलपणाने कधी पैसा मिळतो का? हीच गोष्ट तुम्ही चार पैसेवाल्या श्रीमंतांना विचारून पहा, एकदां. पहा, ते काय म्हणतात ते. चुकलो, मालक! पैसे किती आहे विचारा, कसा आला नका विचारू. पैसा मिळवू शकणाऱ्यासमोर पैसा न मिळवू शकणाऱ्याने वांकूनच वागलं पाहिजे नाही का? लग्नाची बायकोसुद्धा पैसा मिळव म्हणते, पण कसे मिळवावे हे नाही सांगत. अजून तुम्हांला पैशाची गंमत कळलेली दिसत नाही, होय ना! त्याच्यासमोर चांगुलपणाची गोष्ट काढली तर थट्टा होते."

लक्ष्मीधर विचारात पडला. थोडा वेळ थांबून म्हणाला–"मलासुद्धा पैसा हवा आहे, थोडा थोडका नाही, लाखलाख रुपये पाहिजे आहेत. मला घेतां का आपल्याबरोबर !"

चोर हसत म्हणाला–"आमच्याबरोबर किती जण आले तरी आम्हांला थोडेच पडणार. 'जागा नाही, नोकरी नाही' म्हणायला हे एखादं ऑफीस किंवा कारखाना आहे का हो? तुमच्यासारखे पराक्रमी आमच्या टोळीत सामील झाले तर आणखी काय पाहिजे? नशीबात असलं तर लाखच काय कोटीसुद्धा मिळतील. चला तर."

अशा तऱ्हेने लक्ष्मीधर चोर झाला आणि हळूहळू एकेक पायरी चढत चोरांच्या टोळीचा नायक झाला. श्रीमंतांना लुटून धनाच्या राशीच्या राशी आपल्या गुप्त स्थानी जमा करू लागला. परंतु चोर झाला असूनही त्याच्यातला 'माणूस' मेला नव्हता. त्याने आपल्या अनुयायांना काही नियम घालून दिले होते आणि ते मोडणाऱ्याला तो कठीण शिक्षा करीत असे.

एकदां सुंदरीला भेटण्याची इच्छा त्याच्या मनात आली. त्याने बरोबर काही हुशार अनुयायांना घेतले. सर्वांनी सभ्य गृहस्थांचा पोशाख केला आणि सुंदरीच्या गावी गेले. गावात पाऊल टाकतांच त्याच दिवशी रात्री सुंदरीचे लग्न असल्याचे लक्ष्मीधरला कळले.

पहाटे लग्नाचा मुहूर्त होता म्हणे, म्हणून नातेवाइकांची मोठी गर्दी होती. लक्ष्मीधरने नवऱ्या मुलाला व त्याच्या बापाला पाहिले आणि आश्चर्यचकित झाला. ते अट्टल चोर होते. मागे त्याने एका लग्नाच्या मांडवात चोरी करायला गेला तेव्हां पाहिले होते तेच होते ते. त्यातला एक झाला होता नवरा मुलगा आणि दुसरा झाला होता त्याचा बाप! मामा पैशाच्या मोहाला बळी पडून सुंदरीचा गळा कापत आहे, असे त्याला वाटले.

काय करायचे हे त्याने तत्काळ ठरविले आणि आपल्या अनुयायांना काय करायचे ते सांगितले.

लग्नाचा विधी सुरू झाला. मंत्रघोष आणि वाजंत्र्यांचा आवाज आणि लग्नातला इतर गोंधळ सुरू झाला. तिकडे नवऱ्या मुलीला मागच्या एका खोलीत गौरीहाराला बसविले होते. जवळ चिटपाखरू देखील नव्हते. लक्ष्मीधरचा एक अनुयायी आत जाऊन "तुला बोलावताहेत मुली!" म्हणत तिला बाहेर घेऊन गेला. दुसरा तिला म्हणाला–"तुझा दिलवर आला आहे भेटायला, भेटून जा बाई!" आणि तिला परसात घेऊन गेला.

भटजी तिकडून ओरडले–"नवऱ्या मुलीला! घेऊन या हो!" परंतु नवऱ्या मुलीचा पत्ताच नाही. मांडवात गोंधळ उडून गेला मुलीला शोधायला लोक धावाधाव करू लागले.

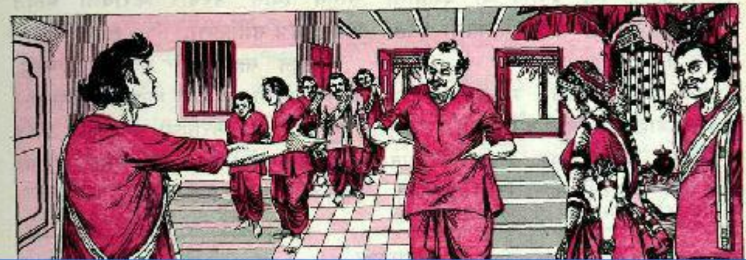
मुहूर्त टळला. सर्व लोक दमून भागून मांडवातच आडवे होऊ लागले.

नवरा मुलगा आणि त्याचा बाप या प्रसंगी काय करणार हे लक्ष्मीधरने बरोबर ओळखले. ते लग्न गृहातला सर्व माल पळवून नेत असतां त्याने आपल्या अनुयायांच्या मदतीने त्यांना अडविले आणि चोरीच्या मालासह त्यांच्या मुसक्या बांधून त्यांना आपल्या मामाच्या घरी आणून उभे केले. त्याच वेळी लक्ष्मीधरचा एक अनुयायी सुंदरीला घेऊन तेथे आला.

"काय हो मामा, मला नकार देऊन तुम्ही थोरांमोठ्यांशी संबंध जुळवून आणलात की!" लक्ष्मीधर म्हणाला.

"माझी अक्कल चरायला गेली होती रे! तू देवासारखा पावला नसतास तर विनाकारण मी मुलीला आणि पैशाला कायमचा मुकलो असतो." लक्ष्मीधरचा मामा म्हणाला.

लग्नाची तयारी सर्व फुकट न जातां नातेवाइकांना निराश झाल्याशिवाय सुंदरीच्या बापाने मुलीचा हात लक्ष्मीधराच्या हातात दिला. लक्ष्मीधरने चोरीचा धंदा सोडला आणि मामाच्या घरी राहू लागला.

सोने बनविण्याचा मंत्र

रामू आणि श्यामू एका सामान्य स्थितीतल्या कुटुंबातले होते. त्यांना सोने करायची कला अवगत करून घ्यायची फार इच्छा व आशा होती. दृष्टीस पडेल त्या बैराग्याला अविचारीपणाने ते विचारू लागले–"तुम्हांला सोने कसे करायचे माहीत आहे का हो?"

काही दिवसांनी एक बैरागी त्यांना म्हणाला–"ती विद्या आमच्या गुरुजींना चांगली अवगत आहे. ते गावाबाहेरच्या डोंगरात एका गुहेत राहतात." रामू आणि श्यामू लगेच त्या बैराग्याच्या दर्शनाला गेले आणि नमस्कार करून मनातली इच्छा व्यक्त केली.

गुरु स्मित करून म्हणाला–"मला माहीत आहे कसे सोने करतात ते. परंतु गुरुदक्षिणा म्हणून प्रथम प्रत्येक शिष्याने पांच पांच सोन्याची नाणी दिली पाहिजेत. तरच मी ही विद्या शिकवीन. गुरुदक्षिणा दिल्याशिवाय ही मंत्रविद्या यशस्वी होत नाही."

रामू आणि श्यामूने त्यांच्याजवळ जेवढे पैसे होते ते देऊन पांच पांच सोन्याची नाणी विकत घेतली आणि गुरूला जाऊन भेटले. त्याने शिष्यांनी दिलेली नाणी घेतली व म्हणाला–"शिष्य असावेत तर असे! मी तुम्हांला एक मंत्र शिकवितो. तो पाठ करा. तो मंत्र कागदावर लिहिला तर मंत्राचा प्रभाव रहात नाही." असे सांगून त्याने उच्चार करायला अत्यंत कठीण मंत्र सांगितला.

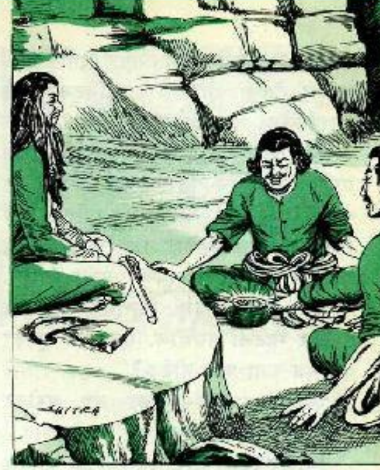
श्यामूने सहजी तो मंत्र पाठ केला. परंतु रामूची जीभच वळेना. म्हणाला–"गुरुवर्य! सोने करायची कला मला प्राप्त नाहीशी वाटते आहे." बोलताना त्याच्या तोंडावर निराशा झळकली.

[illegible]
"तुझ्या दुर्भाग्याला आतां मी काय करू? परंतु मी तुला एक मदत करू शकेन. आतां श्यामूने मंत्र शिकलाच आहे, तर त्याच्या मंत्राचा प्रभाव पहिल्याने पाहिला पाहिजे. त्या प्रयोगात जे सोने तयार होईल ते सर्व तू घे."

नंतर गुरु श्यामूला म्हणाला–"आज शुक्ल पक्षातली नवमी आहे. यापुढे तू दर शुक्ल नवमीच्या दिवशी सोने करायचे. म्हणजे महिन्यातून एकदां बरं का! ते देखील फक्त एकदांच! तू हा नियम मोडलास तर तुला त्या मंत्राचे फळ मिळणार नाही. पहिल्याने मिळालेले सोने दान करावे लागते. तू रामूला दे."

त्याने दोनशेर दूध मावेल एवढे मडके आणून त्यात वाळू भरली आणि त्यावर पानेपाचोळा झांकून ठेवला. नंतर श्यामूला डोळे मिटून मंत्र म्हणायला सांगितला. श्यामूने मंत्र म्हटला आणि मडक्यावरचा पाचोळा बाजूला सारून पाहिले तर मडक्यात चकचकीत सोन्याची नाणी त्याला दिसली.

गुरूने ते मडके रामूला दिले व महिन्यानंतर वापरायला सांगितले. त्यातले सोने पाहून रामूचे डोळेच फिरले. एवढे सोने मिळाले आहे तर आयुष्य भर आपल्याला पुरे आहे, असे त्याला वाटले.

नंतर त्या दोघांना गुरु म्हणाला–"मुलांनो! मी येथे फार दिवस राहणार नाही. तुम्हांला एखादी शंका आली तर तुम्ही या गुहेत या. तुमच्या शंकेचे निरसन करून देण्याची व्यवस्था मी करून ठेवतो. बरं तर जा आतां."

त्याचा निरोप घेऊन रामू व श्यामू आपापल्या घरी परत निघून गेले. रामूने ते मडके त्याचे तोंड घट्ट बंद करून आपल्या परसात गुप्तजागी खोल खड्डा खणून त्यात छान पुरून ठेवले.

श्यामू पुढल्या शुक्ल नवमीची आतुरतेने वाट पहात बसला. त्या दिवशी त्याने आपले मोठे घंगाळ नहाणी घरातून आणून

त्यांत वाळू भरली आणि त्यांवर पानेपाचोळा झांकून ठेवला. नंतर डोळे मिटून गुरुने शिकविलेला मंत्र म्हटला.

त्यानंतर त्याने पाचोळा बाजूला सारून पाहिले तर वाळूच होती. घंगाळ हलवून उलटे करून उपडे केले आणि खूप शोधले तरी त्या वाळूत काडीइतकेही सोने मिळाले नाही. श्यामू रामूच्या घरी घाबऱ्याघुबऱ्या धावला.

सर्व ऐकून रामू म्हणाला–"तू मंत्र बरोबर म्हटला नसशील. एकदांच म्हटला तर मंत्र कसा पाठ होईल?"

श्यामू म्हणाला–"मला मंत्र बरोबर येतो आहे. एकदेखील चूक नाही त्यात."

"तू एवढा लोभीपणा नको होतास दाखवायला, श्यामू! तुला एक लहान मडकेभर सोने पुरलं नसतं का? जाऊ दे रे, मी तरी दोन दोन शेर घेऊन काय करणार? पावशेर तुला देईन!" रामू श्यामूची समजूत घालूं लागला.

त्याने पुरून ठेवलेले मडके खणून बाहेर काढले आणि झांकण काढून पा[illegible] तर त्यांतली नाणी चकाकत नव्हती. त्यांनी ती नेऊन सोनाराला दाखविली.

"हे कोठलं रे सोने? एका सोन्याच्या नाण्याने असली सोन्याची नाणी दहा हजार करतां येतील." सोनार म्हणाला.

दोघे मित्र ही काय भानगड आहे चवकशी करून यायला डोंगरातल्या गुहेकडे धावले. गुहेत कोणी नव्हते एक पत्र ठेवले होते व त्यावर दडपणासाठी एक दगड ठेवलेला होता.

"बाबांनो! मंत्राने कोणत्याही पदार्थाचे सोने करतां येत नाही. मेहनत केल्याशिवाय कोणालाच सोने मिळत नाही. परंतु मेहनतीशिवाय सोने करायची एकच एक युक्ती आहे. बुद्धिमानांनी मंदबुद्धि असलेल्यांना फसवून सोने करणे शक्य आहे. मला तीच एक विद्या माहीत आहे. सोने करायचे झाले तर तुम्ही तुमच्यापेक्षा जे मंदबुद्धीचे आहेत त्यांना शोधा हाच माझा सल्ला आहे."

अत्तराचा सौदागर

एका गावी अमीर आणि हसन नावाचे दोघे मित्र होते. अमीर पहिल्या नंबरचा आळशी होता आणि गंमत अशी की तो कोणत्या तरी संकटात सांपडे आणि त्याला काय करावे सुचत नसे. हसन ऐन वेळी येऊन त्याला संकटातून सोडवी.

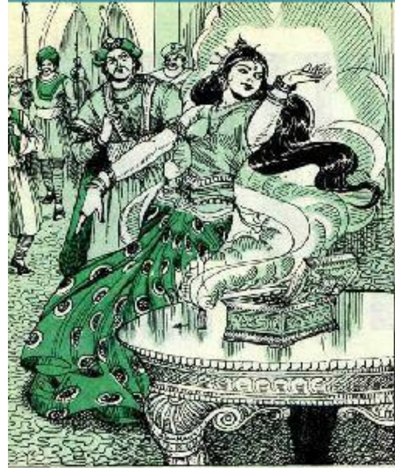
दोघां मित्रांनी एकदां कोणतातरी व्यापार करून खूप मिळवायचे ठरविले. त्यांना कोणताही कामधंदा येत नव्हता. मग कोण त्यांना काम देणार? व्यापार करायचा तर थोडे तरी भांडवल पाहिजे. म्हणून दोघांनी आपापले घर विकून भांडवल उभे केले. त्यांनी निरनिराळ्या तऱ्हेची अत्तरे एका घाऊक व्यापाराकडे जाऊन विकत घेतली. अत्तराच्या लहान लहान बाटल्या एका कातड्याच्या पेटीत घेऊन दोघे अत्तर विकायला निघाले.

अमीर पूर्वेच्या दिशेने निघाला. दिवसभर प्रवास केल्यावर तो एका जंगलाच्या टोकाला येऊन पोचला. त्याचे सर्व कपडे घामाने भिजून घामाची घाण येत होती. ही कोणत्याही अत्तराच्या व्यापाऱ्याला शोभणारी गोष्ट नाही, हे त्याला माहीत होते.

म्हणून अमीरने एका वडाच्या झाडाखाली कातड्याची बॅग उघडून अत्तराची एक बाटली बाहेर काढली. त्याने कापसाचा एक फाहा अत्तरात बुडवून आपल्या सर्व कपड्यांवर चोळला.

त्याच वेळी वडाच्या पारंब्या हलू लागल्या आणि त्याला समोर बाईचे एक रूप दृष्टीस पडले. तिने विचारले–"तू हे काय करतो आहेस रे?"

अमीरला ती भुतीण असावीशी वाटले. तो रागाने म्हणाला–"तुला दिसत नाही का, मी अत्तर लावतो आहे?"

"तर मग माझ्या अंगाला चोळ थोडे." भुतीण म्हणाली.

"तुला कोणी अत्तर लावण्याची गरजच काय? तू लघु रूप घेऊन या शिशीत शीर आणि अत्तरांत बुडी मारून बाहेर ये." अमीरने तिला ही सोपी युक्ती सुचविली.

भुतिणीला आनंद झाला. तिने लघुरूप घेतले आणि एकदम त्या लहानशा शिशीत शिरली. अमीरने चटदिशी शिशीला बूच लावले. त्याने ती बाटली आपल्या चामड्याच्या बॅगमध्ये ठेवून दिली आणि पुढे निघाला. काळोख व्हायच्या सुमारास तो एका गावात येऊन पोचला.

रात्री त्याच्या मनात एक विचार आला. दोन दिवसाच्या वाटेवर राजधानी आहे असे ऐकतो आणि म्हणे राजकन्येचा विवाहसुद्धा लवकरच होणार आहे. आपण हा सर्व माल जर राजाला नजराणा म्हणून दिला तर राजा मोठे इनाम देईल. ती रक्कम आपल्याला आयुष्यभर पुरेल.

असा विचार करून अमीर सरळ राजधानीच्या वाटेने चालू लागला आणि दोन दिवसात राजधानीत पोचला. राजवाड्याच्या दिंडी दरवाज्यातल्या पाहरेकऱ्यांकरवी, राजाकडे अत्तरचा एक सौदागर परदेशातून आला आहे, असा निरोप पाठविला. राजाने त्याला भेटायला बोलाविले. त्याने आपली पेटीच उघडून राजासमोर ठेवली आणि म्हणाला–"राजकन्येच्या विवाह प्रसंगी भेट म्हणून मी ही अत्तरे आणली आहेत आणि महाराजांनी ती स्वीकारावीत."

राजाने राजकन्येला बोलावून ती अत्तरे पहायला सांगितले. राजकन्येने एका बाटलीचे बूच काढून वास घेतला मात्र आणि वेड्यासारखी ओरडत उड्या मारू लागली–"माझं लग्न! चाळीस वर्षांनी माझं लग्न आहे! चाळीस वर्षांनी!"

सौदागरानेच त्या बाटलीत अत्तराबरोबर भूत पिशाच्च काहीतरी ठेवले होते, म्हणून राजकन्या अशी वेड्यासारखी नाचत ओरडते आहे. त्याने अमीरच्या मुसक्या बांधवून त्याला तुरुंगात टाकविले.

तुरुंगात गेल्यावर त्याला आठवले की आपण ज्या अत्तराच्या शिशीत भुताला कोंडून ठेवले होते, राजकन्येने नेमकी तीच शिशी उघडली आणि ती भुतीण राजकन्येच्या मानेवर बसली. त्या जंगलात राहणाऱ्या भुतिणीला अंतःपुरात शिरायला मिळाले आहे. ती धुमाकूळ घालणार तिथे. ती राजकन्येला कधीच सोडणार नाही आणि राजा आपल्याला सुळावर चढविणार. तिला सोडवायला एक उपाय करून पहावा.

असा विचार करून त्याने राजाकडे निरोप पाठविला की महाराज राजकन्येच्या मानेवरचे भूत उतरवायला एक युक्ती आहे माझ्याकडे.

राजाने अमीरला तुरुंगातून बोलवून घेतले व विचारले–"कोणती युक्ती करणार आहेस ते आधी सांग."

अमीर म्हणाला–"राजकन्येच्या अंगात जी भुतीण शिरली आहे, मी तिला आपल्या एका शिशीत बंद करून ठेवले होते. दुर्दैवाने नेमकी तीच शिशी राजकन्येने उघडली. आंता एकच उपाय आहे. आपण राजकन्येचा विवाह माझ्याशी करून द्यावा. मी त्या भुतीणीला जंगलातले आयुष्यच या अंतःपुरातल्या आयुष्यापेक्षा चांगले असल्याचे समजावून देईन. नाहीतर तिला अंतःपुरात मजा करायला मिळेल आणि ती येथून हलणार नाही."

ते ऐकून राजाला भाजल्यावर मीठ चोळल्यासारखं झालं. या अत्तराचा खरा हेतू हा होता तर, असेही त्याला वाटले. राजकन्येशी विवाह करून घेण्यासाठी याने ही सर्व लबाडी केली होती. राजाने शिपायांना हुकूम केला–"याला घेऊन जा, आणि अमावास्येला याला फाशी द्या."

अमावस्या फार दूर नव्हती. अमीरने शिपायांचे पाय धरून त्यांना हसनकडे कळवायला पाठविले. तो निरोप मिळतांच हसन धावतच आला. त्याने सर्व गोष्टीची चवकशी करून प्रसंगाची कल्पना करून घेतली.

तो सरळ राजवाड्यात गेला आणि त्याने राजकन्येच्या अंगातले भूत काढण्याची युक्ती त्याला माहीत असल्याचे राजाला सांगितले.

राजाने त्याची थट्टा उडवीत विचारले– "मग त्यापूर्वी राजकन्येशी विवाह करून देण्याची अट कां नाही सांगून टाकीत?"

"मला तसली अट घालायची नाही. माझी एवढीच अट राहील की, मी राजकन्येसमोर जे काही बोलेन, त्याला आडकाठी असतां कामा नये. पहिल्याने मला माणसाच्या उंची एवढी एक मोठी बेताच्या तोंडाची बूच किंवा झांकण असलेली एक बरणी आणवून द्यावी." हसन म्हणाला.

[illegible]णी [illegible]वली.

हसन ती बरणी घेऊन राजकन्येकडे गेला आणि म्हणाला–"राजकन्येला या बरणीत ठेवून बरणीचे तोंड बंद करून बांधून ठेवा."

तत्क्षण राजकन्या मोठ्याने ओरडून बेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडली. भुतिणीला वाटले की राजकन्येबरोबर आपल्याला पुन्हां बंद करण्याचा विचार दिसतो आहे. म्हणून ती राजकन्येला सोडून जंगलात वडाच्या झाडावर पळून गेली.

राजकन्या शुद्धीवर आली तेव्हां पहिल्यासारखी लाजाळू अंतःपुरातील मुलीसारखी चालू बोलू लागली.

राजा खूष झाला. त्याने हसनला मोठे इनाम दिले आणि त्याच्या सांगण्यावरून अमीरला तुरुंगातून सोडण्याचा हुकूम दिला. राजाने त्याला एक इनामही देऊन खूष केले.

त्यानंतर दोघे मित्र आपल्या गावी परतले. त्यांनी आपापली लग्ने करून घेऊन छान संसार थाटला.

बक्षिसाची अदलाबदली

रामशास्त्र्यांना जेव्हां लग्न होऊन बरेच दिवस झाले तरी मूलबाळ झाले नाही, तेव्हां त्यांनी केशव नावाच्या मुलाला दत्तक घेतला. त्यानंतर शास्त्रीबुवांना मुलगा झाला. तेव्हांपासून केशवच्या कपाळी घरकाम आले. तो शिकला सवरला नाही. परंतु त्यांचा औरस पुत्र एक थोर विद्वान झाला.

केशवने स्वतःच्या अकलेने थोडी चित्रकला शिकून घेतली.

एकदां गावाच्या जमिनदाराने आपल्या वाढदिवसाच्या वेळी कवी आणि विद्वानांचा सत्कार करण्याचे जाहीर केले. रामशास्त्री आपल्या औरस मुलाला घेऊन जमिनदाराच्या वाढ दिवस समारंभाला हजर झाले जमिनदाराने सर्व कलांत प्राविण्य दर्शविणारांना दुसऱ्या दिवशी बक्षिस देण्याचे ठरवून तसे जाहीर केले. त्याने खूण म्हणून प्रत्येकाला एकेक फूल दिले. रामशास्त्र्यांच्या मुलाला निळ्या रंगाचे आणि केशवला तांबड्या रंगाचे फूल मिळाले. फक्त केशवलाच तांबड्या रंगाचे फूल मिळाले होते. तो आनंदाने फिरत होता. रामशास्त्र्यांना हेवा वाटू लागला. त्यांनी दुसऱ्या दिवशी आपल्या मुलाच्या हातात लाल फूल आणि केशवच्या हातात निळे फूल देऊन दोघांना पाठविले.

लाल फूल पाहतांच दिवाणाने रामशास्त्र्यांच्या मुलाला कोरड्यांची शिक्षावजा बक्षिस दिले आणि निळे फूल आणणाऱ्या केशवला सोन्याची नाणी दिली. अशिक्षित केशव जमिनदाराशी असभ्यपणाने वागला होता, म्हणून त्याला लाल फूल देऊन त्याला ती शिक्षा सांगितली होती.

लबाडीबद्दल शिक्षा

एका गावी सोमेश्वरराव नावाचे एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असत. त्यांनी खूप पैसा मिळविला. परंतु पैशाची हाव सुटली नाही. त्यांनी कमी मेहनत करून पैसे मिळविण्यासाठी एक युक्ती काढली.

एकदां ते रस्त्यावर फिरणाऱ्या एका भिकाऱ्याला आदरपूर्वक बोलावून त्याला आपली युक्ती सांगून म्हणाले–"तू मी सुचविलेल्या युक्तीने जे काही मिळविशील, त्यातला अर्धा वांटा तुझा. तू हे काम करण्यासाठी माझ्या घरी रहायला तयार आहेस का?"

भिकाऱ्याला फार भूक लागली होती. म्हणून त्याने विशेष विचार केला नाही आणि सोमेश्वरराव म्हणाले तसे करायला तयार झाला.

त्या दिवशी रात्री सोमेश्वरराव एकदम "चोर! चोर! वांचवा!" असे जोराने ओरडू लागले. शेजार पाजारचे लोक काठ्या, भाले वगैरे घेऊन त्यांच्या घराकडे धावले.

सोमेश्वररावांनी त्या आधी मागचे दार उघडून ठेवले होते आणि आलेल्या शेजाऱ्यांना चोर त्या वाटेने पळून गेल्याचे सांगितले. लोकांनी त्या बाजूने चोर कोठे दिसतो का पाहिले. परंतु चोराचा पत्ता लागला नाही. म्हणून निराश होऊन लोक आपापल्या घरी निघून गेले.

सोमेश्वररावांचा डाव साधला. कारण लोक मदतीला आपल्या घराचे दार उघडे टाकून धावले होते. सोमेश्वररावांनी ज्या भिकाऱ्याला आपल्या आश्रयाला ठेवले होते, त्याने त्याला शिकवून ठेवून सांगितल्याप्रमाणे शेजारच्या घरांत शिरून जे हाताला आले ते उचलून सोमेश्वररावांच्या घरी आणले होते.

सोमेश्वररावांनी घाईघाईने मागची पुढची दारे बंद केली. पोते उघडून पाहिले. त्यात पुष्कळ भांडी व इतर वस्तू होत्या. भिकाऱ्याची पाठ थोपटून सोमेश्वरराव म्हणाले–"काय रे, तू हे सर्व उचलून आणलेस तेव्हां तुला कोणी पाहिले नाही का?"

सोमेश्वररावांनी शाबासकी दिल्याने आधीच फुललेला भिकारी म्हणाला–"सर्व लोक तुमचा आवाज ऐकून तुमच्या घरी नव्हते का आले? आतां माझा वांटा मला काय तो द्या."

"काय रे मी तुझा वांटा दिला तर तू तो कोठे ठेवणार? दोन दिवसांनी एकदमच देईन. मग जा घेऊन तुला हवा तिकडे." असे सांगून त्या भिकाऱ्याच्या हातावर दोन रुपये ठेवले आणि त्याला बाहेर पाठवून दिले. नंतर तळघरात सर्व भांडी लपवून ठेवून दिली. तो भिकारी कोणाच्या तरी घरासमोरच्या ओट्यावर घोरत पडला.

दुसऱ्या दिवशी ठरल्याप्रमाणे सोमेश्वरराव पुन्हां "चोर चोर!" म्हणून ओरडले. त्याही दिवशी लोक त्यांच्या मदतीला धावले. त्यांना आलेले पाहून सोमेश्वरराव जागच्या जागी कापरे भरल्यासारखा मोठ्याने ओरडत थरथर कापत पडून राहिले.

लोकांनी त्यांना धीर देऊन उभे करण्याचा प्रयत्न केला. तर सोमेश्वररावांनी त्यांच्यापैकी एकाला घट्ट मिठी मारली आणि ओरडू लागले–"चोर चोर!"

लोकांना वाटले की कालच्या चोरीची दहशत बसल्याने झोपेत सोमेश्वरराव ओरडत असावेत. म्हणून त्यांना धीर देत म्हणाले–"अहो, काल रात्री तुमच्याच घरात नाही, आमच्या घरातही चोरी झाली. आज रात्री पासून पाळीपाळीने आपल्या वाडीत पाहरा द्यायचं ठरविलं आहे. आतां तुम्हांला भ्यायचे कारण नाही."

शेजारी निघून गेल्यावर भिकारी आला. तो सोमेश्वररावांकडे आपला अर्धा वांटा मागू लागला.

सोमेश्वरराव म्हणाले–"अरे, मी त्याच विचारात आहे. मी ती सर्व भांडी विकून तुझा वाटा तुला देईन."

दुसऱ्या दिवशी सोमेश्वररावांनी बाजारात तो चोरीचा सर्व माल विकला आणि घरी परत येत असतां तो भिकारी त्यांना भेटला. तो त्यांच्या बरोबरच त्यांच्या घरी जाऊन आपला वांटा मागू लागला.

सोमेश्वररावांनी चकित होऊन त्याच्याकडे पहात दरडावून त्याला विचारले–"कोण रे तू? कशाला आला आहेस? काय पाहिजे तुला? हो घराबाहेर. नाही तर बाहेर काढीन." त्या बिचाऱ्याने जे मिळतील ते पैसे घेऊन जाण्याचा विचार केला होता. परंतु त्याला हे उत्तर मिळाले आणि त्याच वेळी सोमेश्वरराव त्यांच्या देव्हाऱ्यात देवांच्या मूर्तीखाली चोरीचा माल विकून आणलेले पैसे ठेवीत होते.

[illegible] ते करून उडवायचे मनाशी ठरविले. त्या दिवशी रात्री तो एका झाडाच्या पारावर झोपला असतां त्याला कोणीतरी दोघेजण परस्परांशी बोलत असल्याचा भास झाला. त्याने डोळे उघडून पाहिले ते चोर होते. तो त्यांना भेटला आणि सोमेश्वररावांनी देव्हाऱ्यात ठेवलेल्या पैशाची गोष्ट त्याने त्यांना सांगितली. म्हणाला–"मी दिलेल्या माहितीप्रमाणे तुम्ही पैसे चोरून आणलेंत तर त्यातला वांटा दिला पाहिजे."

चोरांनी त्याची अट मान्य केली. त्यांनी सोमेश्वररावांच्या घरात शिरून त्यांचे हात पाय बांधून ठेवले. सोमेश्वरराव "चोर चोर!" म्हणून ओरडू लागले.

परंतु लोकांनी विचार केला की स्वारी स्वप्नात बडबडत असावी. म्हणून कोणी मदतीला धावला नाही. चोरांनी देव्हाऱ्यात लपविलेले सर्व पैसे उचलून नेले. त्यांनी भिकाऱ्याला त्याचा वांटा दिला.

वीज पडली

रत्नपूरचे महाराज रत्नपाल यांनी एकदां वनभोजनाची तयारी केली. जेवायला बसतांना त्यांनी आपल्या दरबारी तरुणाला आपल्याच शेजारी बसायला सांगितले. शेकडो लोक पंक्तीला बसले होते. सर्वांच्या पानांवर लाडू वाढले जात होते. चुकून विदूषकाच्या पानावरच नेमका लाडू वाढला गेला नाही.

विदूषक महाराजांकडे लगेच वळून म्हणाला–"यावेळी वादळ येऊन मुसळधार पावसाबरोबर वीज पडली तर किती गंमत होईल नाही?" तेव्हां राजा स्मित करून म्हणाला–"आमच्यावर वीज पडली तर तू सुटशील का, सांग!"

"कां नाही? वादळ आलं तर तुमच्यापैकी कोणाचेच पान उडणार नाही. तुम्ही लाडवावर हात ठेवाल. मी पान उडालं की पळून जाईन." विदूषक म्हणाला.

राजाच्या लक्षात ती गोष्ट आली. त्याने स्मित करून वाढप्याला बोलावून विदूषकाच्या पानावर लाडवाच्या चार जोडया वाढविल्या.

माणुसकी

श्रवण नावाच्या एका तरुणाने सर्व शास्त्रांचा अभ्यास केला. शिक्षण संपल्यावर तो आपल्या देशाची राजधानी मणिपूर येथे कामाच्या शोधार्थ आला. दरबारात प्रवेश मिळवायचा म्हणजे कोणाची तरी शिफारस पाहिजे किंवा अधिकाऱ्याचा हात गरम केला पाहिजे. त्या शिवाय दरबारात प्रवेश मिळविणे अशक्यच होते. शिक्षण, संस्कार आणि पांडित्य यांपैकी एकालाही किंमत नव्हती.

ते पाहून श्रवणला फार राग आला. त्याला नोकरी मिळण्याच्या आड येणारे लोक वास्तविक त्याच्याहून अयोग्य आणि खालच्या दर्जाचे होते. योग्यता आणि अधिकार यांचा परस्पर संबंध काय? योग्यतेला अधिकारासमोर नमावेच लागते.

हे पाहल्यावर श्रवण आपल्या गुरूकडे गेला आणि त्याला आलेला अनुभव निवेदन करून म्हणाला–"गुरुवर्य! मला असे कळून आले आहे की सन्मार्गावर चालून जिवंत राहणेच माणसाला अशक्य आहे. दुष्टाचाच मान आहे, त्याच्याच हातात अधिकार आहे. म्हणून मला वाटू लागले आहे की खरे खोटे, चांगले वाईट हे सर्व नीतिनियम गुंडाळून ठेवून चोरी करून आणि एखाद्याच्या मानेवर सुरा चालवूनच माणसाचा उदरनिर्वाह शक्य आहे."

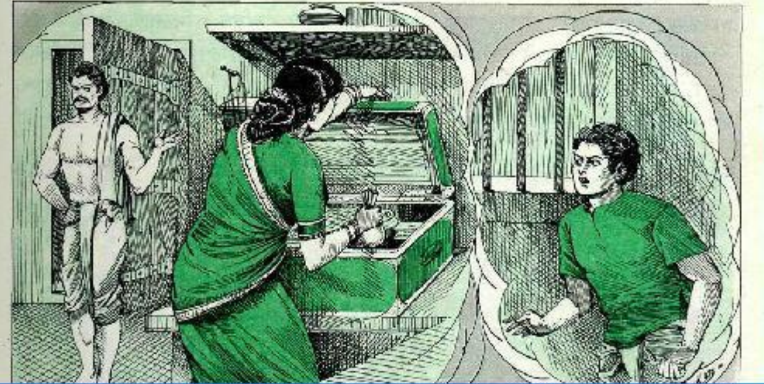
तेव्हां त्याचे गुरु म्हणाले–"बाबा रे! पण ती कामे करण्यास लागणारे शिक्षण तुला मिळालेले नाही. माझ्याकडे तुला जे शिक्षण मिळाले ते तुला माणुसकी काय आहे हे कळायला, पोषक असे शिक्षण होते. दुष्टपणा करायला त्या शिक्षणाचा उपयोग होणार नाही. तेव्हां तूच सारासार विचार करून काय ते कर."

श्रवण विचार करू लागला, मनुष्य बरे वाईट काम परिस्थितिवश करतो. त्याचा संबंध शिक्षण आणि मानसिक विकासाशी यत्किंचितही नसतो. तेव्हांपासून त्याने चोरी करून स्वत:ची उपजीविका चालविण्याचे ठरविले आणि मणिपूरला परतला.

एके दिवशी मध्यरात्रीच्या सुमारास तो एका घरात चोरी करायचे ठरवून त्या घराच्या पिछाडीच्या बाजूने घरात शिरला. पिछाडीच्या खोलीतून दिव्याचा उजेड बाहेर डोकावत होता. श्रवण खोलीच्याजवळ भिंतीला टेकून उभा राहिला आणि आंतले बोलणे ऐकू लागला.

घरमालक बायकोला सांगत होता–"शेवटी सर्व कर्जदारांनी कर्जाची रक्कम परत केली. म्हणून दहा हजार होन आज घरात आहेत. आतां मुलीच्या लग्नाला वाट मोकळी झाली." नंतर त्याने बायकोला होन भरलेल्या पिशव्या ठेवायला दिल्या. तिने त्या पेटीत ठेवल्या. श्रवणाने हे सर्व दाराच्या फटीतून पाहिले. श्रवण विचार करू लागला, हे धन चोरून नेणे, म्हणजे एक पातक आहे. कारण मुलीच्या लग्नाला विघ्न होईल. फालतू धन ज्याच्या तिजोरीत कुजत असेल त्याच्या घरीच चोरी करायला हवी. ज्याला पैशाची गरज आहे त्याच्या घरात चोरी करणे पाप आहे.

त्यानंतर श्रवणने आपला चोरी करण्याचा विचार बदलला. त्याच वेळी त्याने आणखी एकाला पिछाडीची भिंत ओलांडून

परसात शिरताना पाहिले. संशय आल्याने श्रवण एका झाडाआड लपून उभा राहिला.

दिवे मालवून घरातली मंडळी झोपली नाहीत तोंपर्यंत चोराने घरात पाऊल टाकले नाही. लपून बाहेरच उभा राहिला. त्यानंतर त्याने भिंतीला भोक पाडले आणि आत शिरला.

श्रवणाने खिडकीतून पाहिले, चोराने घरात शिरून पेटीतल्या थैल्या उचलल्या आणि भिंतीच्या भोकातून निसटून जाण्यासाठी आला. तेव्हां श्रवण बाहेर भिंतीच्या भोकाशी दबा धरून बसला. भोकातून चोर बाहेर आल्याबरोबर त्याने चोराला धरले व मोठ्याने ओरडला–"चोर, चोर!"

घरातली मंडळी जागी झाली. शेजारपाजारची मंडळी धावली आणि सर्वांनी मिळून चोराला खूप बडविले आणि मुद्देमालासह राजासमोर नेऊन उभे केले. चोरीची चवकशी राजाच्या समोर झाली. तेव्हां राजाने श्रवणला साक्षीदार म्हणून बोलाविले. तेव्हां श्रवण म्हणाला–"महाराज! मी अनेक शास्त्रांचा अभ्यास करून शिक्षण पूर्ण केले आहे. नोकरीच्या शोधार्थ हिंडत होतो. एका घरात चोराला शिरतांना पाहून मला संशय आला. मी त्याचा पाठलाग केला आणि तो चोरी करून परत येत असतां त्याला मी पकडले."

राजाने श्रवणच्या समयसूचकतेची व धाडसाची खूप प्रशंसा केली आणि त्याला मोठे बक्षिस देऊन त्याच्या योग्यतेनुरूप दरबारात नोकरीसुद्धां दिली.

त्यानंतर श्रवण पुन्हां एकदां आपल्या गुरूच्या दर्शनाला गेला. म्हणाला–"गुरुवर्य! आपण चोरी करण्याचे शिक्षण दिले नव्हते. म्हणून चोरी करायला जाऊनसुद्धां नीतिनियम आड आले आणि मी मागे फिरलो. परंतु एवढे मात्र मला आढळून आले की दुष्टपणाने मला उपजीविकेचे साधन मिळाले नसले तरी दुसऱ्याने जो दुष्टपणा करून नीतिनियम मोडले त्यांमुळेच, माझा उदयनिर्वाहाचा मार्ग मोकळा झाला."

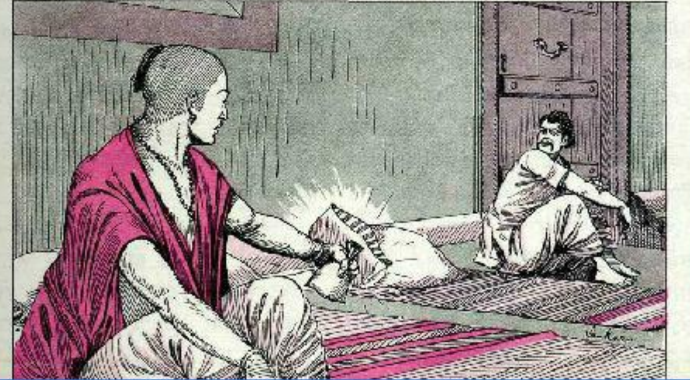
चोरच चकला

एका विद्वान पंडिताला महाराज कृष्णदेवरायांनी त्याच्या विद्वत्तेची पारख करून त्याचा सत्कार केला व एक हजार सुवर्णमुद्रा दिल्या. तो पंडित सुवर्णमुद्रा घेऊन एका धर्मशाळेत जाऊन उतरला. धर्मशाळेतल्या लोकांना कसे कोणास ठाऊक कळले की तो एक थोर पंडित आहे आणि राजाने त्याला एक हजार सुवर्णमुद्रा दिल्या आहेत.

रात्री त्या पंडिताने आपले अंथरूण अंथरले आणि झोपला. थोड्या वेळाने एका माणसाने येऊन दुसरीकडे जागा होती तरी त्या पंडिताच्या शेजारीच आपले अंथरूण अंथरले आणि झोपला. तो चोर होता.

मध्यरात्रीच्या सुमारास सर्व लोक छान झोपले असतां चोराने त्या पंडिताची पिशवी उशा खालून काढून नेली आणि उघडून पाहिली. पिशवीत महत्वाचे असे काही नव्हते. त्याने पंडिताच्या बिछान्याच्या जवळपास त्याला कळू दिल्याशिवाय चाचपून पाहिले. पण सुवर्णमुद्रा मिळाल्या नाहीत.

तो चोर रात्रभर पंडिताने त्या सुवर्णमुद्रा कोठे ठेवल्या आहेत हे पहावे म्हणून जागत राहिला. उजाडल्यावर पंडित उठून बसला. तो सरळ उठला आणि त्याने चोरासमोरच त्याच्या उशाखालून सुवर्णमुद्रा काढून आपल्या पिशवीत ठेविल्या आणि आपल्या गावी निघून गेला. चोर चकित होऊन पहात राहिला.

धर्मदेवता

एकदा पार्वतीच्या मनात आले की धर्मदेवता भूलोकात नीतीधर्माचे कसे पालन करीत आहे व सत्‌चरित्र लोकांचे रक्षण वगैरे कसे करीत आहे, पाहिले पाहिजे. पार्वतीची ती इच्छा पूर्ण व्हावी म्हणून शंकराने तिला विजयपूर राज्यात पाठविले.

विजयपूरच्या गादीवर अमरसेन नावाचा राजा राज्य करीत होता. त्यांच्या दरबारात विवेकवर्मा नावाचा एक उच्च अधिकारी होता. तो अत्यंत नीतिवान आणि स्वामि-भक्त होता. त्याच्या हाताखालच्या अधि-काऱ्यांना लाचलुचपत वगैरे करतां येत नव्हती. या लाचखोर अधिकाऱ्यांचा प्रमुख सुरेंद्र नावाचा एक दुष्ट माणूस होता. त्याने लाचखोर साथीदारांच्या मदतीने विवेक-वर्माला गोत्यात आणण्याचा कट केला. त्यांनी सर्वांनी मिळून एक हजार सुवर्णमुद्रा एका भांड्यात ठेवून ते भांडे विवेकवर्माच्या परसात पुरून ठेवून दिले. त्यानंतर त्यांनी सर्वांनी मिळून राजाच्या नांवी एक गुप्त पत्र पाठविले. त्यात विवेकवर्मा पहिल्या नंबरचा लाचखोर असल्याचे लिहून पुढे त्याने लाच खाऊन जमविलेले सर्व पैसे आपल्या घराच्या परसात ईशान्येला पुरून ठेवले असल्याचे व पाहिजे तर महाराजांनी प्रत्यक्ष पाहून खात्री करून घ्यावी वगैरे लिहिले होते. पत्र अर्थातच निनावी होते.

पत्र मिळताच राजाने काही शिपायांने-बरोबर विवेकवर्माच्या घरी जाऊन परसा-तील ईशान्येकडील जागा खणून पाहिली. त्यात एक भांडे सुवर्ण मुद्रांऐवजी खडे भरलेले मिळाले.

विवेकवर्माने राजाला समजावून सांगितले की, त्याच्या शत्रूची ही कारवाई असावी.

भांड्यांतल्या सुवर्णमुद्रा नाहीशा होऊन त्यांच्या जागी खडे आले ते असे. लाच-[illegible] ते एका चोराने पाहिले होते. तो ते भांडे विवेक-वर्माच्या घरी नेत असतांना त्यांच्या पाठोपाठ गेला होता. लाचखोर भांडे पुरून निघून गेल्यावर सुवर्णमुद्रा काढून भांड्यात खडे भरून तो पसार झाला होता.

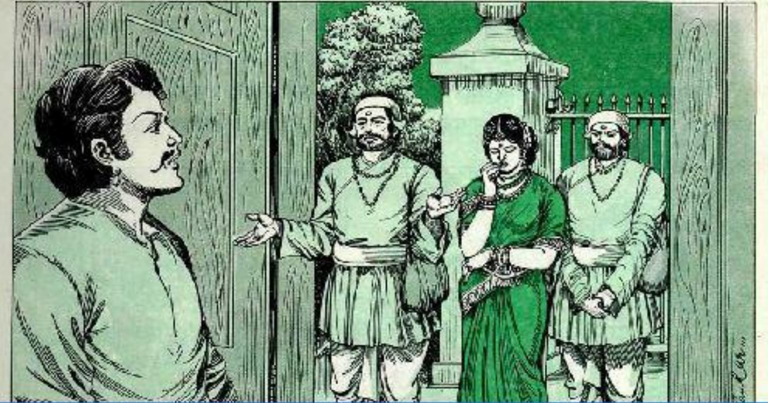
अशातऱ्हेने धर्मदेवतेने विवेकवर्माचे रक्षण केले. पार्वतीने ते प्रत्यक्ष पाहिले.

आपला कट फसलेला पाहून सुरेंद्र जास्तच चिडला. तो व त्याचे साथी निराश होऊन स्वस्थ न बसतां नवीन कारस्थानाचा विचार करू लागले. त्यांनी खूप विचार करून नवीन कारस्थान रचले.

त्यानंतर सुरेंद्रने एके दिवशी रात्री विवेकवर्माच्या घरी आपल्या दोघां अनु-यायांना व आभूषणे घालून एका बाईला पाठविले. ते विवेकवर्माच्या घरी जाऊन म्हणाले–"दिवाण, आम्ही प्रवासी यात्री आहो. आमच्या जवळ पुष्कळ धन व दागदागिने आहेत. आजची रात्र आम्ही आमचा सर्व ऐवज आपणांकडे ठेवावा, म्हणतो. उद्यां गावी जातांना आम्ही आपला ऐवज घेऊन जाऊ."

विवेकवर्माने त्यांचा ऐवज घेऊन सुरक्षित स्थानी ठेवून दिला.

राजाच्या घरी त्याच दिवशी एक निनावी पत्र आले. विवेकवर्मा पहिल्या नंबरचा लाचखाऊ आहे. त्याने एकाकडून खूप पैसे व जडजवाहीर घेऊन त्याला सोडून दिले आहे. झडती घेऊन पाहिल्यास सर्व

माल सापडेल व चोर मुद्देमालासकट पकडला जाईल.

त्या दिवशी रात्री राजा शिपायांना बरोबर घेऊन दिवाणाच्या घरी गेला. घराची झडती घेऊन पाहिली, परंतु पत्रात लिहिलेला माल मिळाला नाही.

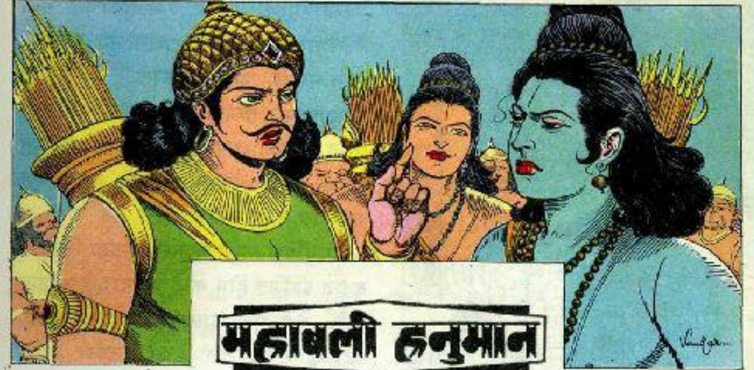
विवेकवर्माने ते निनावी पत्र वाचून राजाला समजावून सांगितले की महाराज, या पत्रातला काही अंश खरा आहे. आज संध्याकाळी दोघे पुरुष व एक स्त्री माझ्या-कडे आले होते खरे. त्यांनी मला सांगितले की ते यात्रेकरू आहेत व त्यांच्याकडचा ऐवज धर्मशाळेत चोरी जाण्याची भीती असल्याने तो माझ्या घरी ठेवावा. त्यांनी आपला ऐवज माझ्या घरी ठेवला. परंतु काही वेळाने त्यांच्यापैकी एक पुरुष व एक स्त्री दोघं आली व हे सांगून की त्यांना लवकर गावी परतायचे आहे, आपला ऐवज मागून घेऊन गेले.

विवेकवर्मा ही गोष्ट राजाला सांगतच होता, त्याच वेळी काही शिपाई एका पुरुषाला व एका स्त्रीला धरून घेऊन आले. म्हणाले–"महाराज! ही दोघं पुष्कळसा माल घेऊन राजधानी बाहेर पळून जात होती. आम्ही संशयावरून यांना धरले तेव्हां कळले की त्यांना सुरेंद्रने सांगि-तल्याप्रमाणे त्यांनी ते केले. विवेकवर्माला वाटेल ते करून त्याच्या पदावरून हुसकावून लावण्यासाठी महाराजांना तो लबाड असल्याचे दाखविण्याच्या दुष्ट हेतूने हे सर्व नाटक रचले होते. परंतु विवेकवर्माच्या घरी ऐवज ठेवल्या नंतर या दोघांच्या मनात एक दुष्ट विचार आला की, सुरेंद्रलाच कां फसवू नये व त्यांनी तो ऐवज लांबविला."

त्यानंतर राजाने सुरेंद्र आणि त्याचे साथीदार यांची चवकशी करून त्यांना योग्य ती शिक्षा केली. विवेकवर्मावर कोणते ही कुटाळ आले नाही. त्यांच्या विषयी राजाच्या मनांत आदर वाढला.

ते सर्व पाहून पार्वती धर्मदेवतेची प्रशंसा करीत कैलास पर्वतावर परतली.

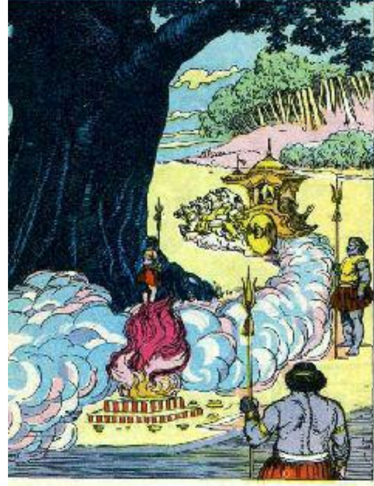
महाबली हनुमान

शोक करीत बसलेल्या रामचंद्राला विभीषण काय म्हणत होता ते कळले नाही. म्हणून काही वेळाने रामाने स्वत:ला आवरले व विभीषणाला म्हणाला– "बिभीषणा, तू आतांच काहीतरी मला सांगितलेस. मला ते बरोबर कळले नाही. पुन्हां सांग."

बिभीषण पुन्हां सांगू लागला :

"रामा, तू विनाकारण शोक करीत आहेस आणि आम्हांला सुद्धां दु:खी करीत आहेस. आनंद होतो आहे तो तुझ्या शत्रूला. राक्षसांचा वध करून सीतेला पुन्हा प्राप्त करणे हाच तुझा हेतू असेल तर युद्ध चालू ठेवले पाहिजे. लक्ष्मणाला वानर सैन्याबरोबर देऊन निकुंभि क्षेत्रात पाठव. इंद्रजिताशी युद्ध करून त्याचा वध करायला त्याला सांग. इंद्रजित होम करण्यासाठी निकुंभिवनात गेला आहे. त्याचा तो होम जर पूर्ण झाला तर आपणां सर्वांचे मरण टळणार नाही. ब्रह्मदेवाने इंद्रजिताला तसाच वर दिलेला आहे. त्याच्या होमाला विघ्न आले तर लक्ष्मणाच्या हाती इंद्रजिताचे मरण निश्चित समज. इंद्रजित मेला तर रावण आणि त्याचे उरलेले साथीमित्र मेल्यासारखेच."

रामाच्या आज्ञेने लक्ष्मणाला इंद्रजिताचा वध करून यायला सांगितले. त्यासाठी लक्ष्मण वानरांचे बलाढ्य सैन्य घेऊन निघाला. भल्लूक सैन्य सुद्धा बरोबर गेले. निकुंभि वनाची वाट दाखविण्यासाठी

बिभीषण स्वत: निघाला. लक्ष्मणाबरोबर हनुमानही निघाला.

निघतांना लक्ष्मण सोन्याने मढविलेले धनुष्य, बाण घेऊन आणि कवच धारण करून गेला. दुरूनच राक्षसांचे फार मोठे सैन्य व्यूह करून होमाच्या रक्षणासाठी उभे असलेले दिसले.

बिभीषण ते राक्षससैन्य लक्ष्मणाला दाखवून म्हणाला–"इंद्रजिताचा होम पुरा होण्यापूर्वीच वानर सैन्याने राक्षस सैन्य उध्वस्त केले पाहिजे. तू तो व्यूह भेद करून पुढे जा. तेव्हां इंद्रजित तुला दिसेल. तेव्हां तुला त्याचा वध करतां येईल."

त्याप्रमाणे वानर, भल्लूकांची सैन्ये लक्ष्मणाच्या पाठोपाठ राक्षसांच्या व्यूहावर तुटून पडली. घोर युद्ध झाले.

आपल्या सैन्यात हा:हाकार उडालेला ऐकून इंद्रजित आपला होम अर्धवट सोडून उठला आणि आपल्या रथात बसून युद्ध करण्यास सज्ज होऊन आला.

बिभीषण आणि लक्ष्मण दोघांना निकुंभिवनात इंद्रजित होम कोठे करणार हे माहीत होते. तेथे एक काळाकुट्ट महावृक्ष होता. इंद्रजित तेथेच बली देऊन युद्धाला येणार होता. त्यानंतर युद्ध करतांना तो कोणाला दिसलाच नसता.

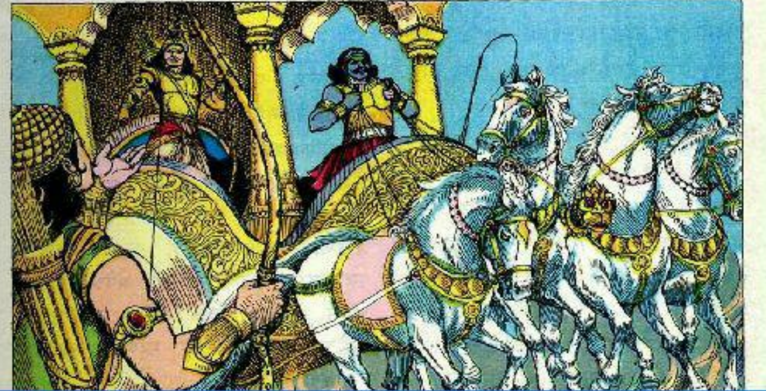
हे सर्व बिभीषणाला माहीत होते व त्याने ते लक्ष्मणाला सांगून ठेवले होते. म्हणून लक्ष्मण थोडादेखील वेळ न घालवितां त्या महावृक्षाजवळ येऊन उभा राहिला होता. त्याच सुमारास रथात बसून इंद्रजित सर्व तयारी करून त्या महावृक्षाजवळ आला.

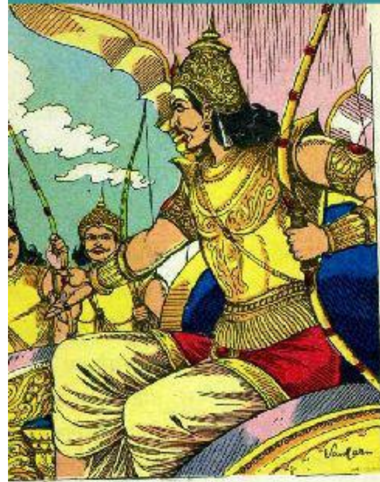
लक्ष्मण त्याला म्हणाला–"मी तुला युद्ध करायला येण्यासाठी आह्वान करीत आहे. ये माझ्याशी युद्ध कर!"

इंद्रजिताने लक्ष्मणाचे ते आह्वान ऐकले व त्याच्याबरोबर बिभीषणाला आलेला पाहून संतापून तो म्हणाला–"बिभीषणा, तू राक्षस असनही आपल्या कुळाचा अभिमान

काय सोडलास? ही तुझी जन्मभूमी! तू माझ्या पित्याचा सख्खा भाऊ! माझ्याशी कां वैर? तू धर्मद्रोही दुरात्मा आहेस. तुला बंधुमित्र, कुलधर्म, रक्तसंबंध वगैरे पैकी काहीच कसे नाही रे? आपल्या सख्ख्या बांधवांना सोडून शत्रूचा दासानुदास झाला आहेस! तुझे नातेवाईक तुझ्या नावाने 'छि:थू' करीत आहेत. थोर लोक तुला नावे ठेवीत आहेत. आप्तमित्रांत राहून मरण्यात जो थोरपणा आहे आणि शत्रूला सामील होऊन त्याच्या कृपेवर जगण्यात जो हीनपणा आहे तो तुला कळत नाही का? माझा तू सख्खा चुलता आहेस आणि तू माझा होम भंग करून तू माझा अशा तऱ्हेने अपकारच केला आहेस. असे नीच कर्म दुसरा कोणी कधी करणे शक्य नाही."

सर्व निमूटपणे ऐकून घेऊन शेवटी बिभीषणाने खडसून उत्तर दिले. म्हणाला–"माझा स्वभाव तुला माहीतच आहे. सात्विकवृत्तीने मी राहतो. कोणी अधर्म केलेला मला आवडत नाही. नाहीतर मी आपल्या दादाला कधी सोडले असते का? त्याने कोणते दुष्कर्म केले नाही? त्याचे फळ सर्व राक्षस वंशाला भोगावे लागत आहे. लवकरच त्याच्याबरोबर सर्व लंकेवर वरवंटा फिरणार आहे. तुझं मरणही जवळ येऊन ठेवले आहे. मला काय वाटेल ते

तू म्हण. तू मृत्यूच्या दारात उभा असतांना तुला मी काय बोलू? परंतु मायारूप सीतेचा वध करून तू राम-लक्ष्मणांचा अपमान केला आहेस. आतां लक्ष्मणाच्या हाती त्याचे फळ तुला भोगावे लागेल."

लक्ष्मणाकडे पाहून इंद्रजित म्हणाला– "त्या रात्री माझ्या बाणाचा प्रताप पाहून सुद्धा तू माझ्याशी युद्धाला आला आहेस. तेव्हां तुझी बुद्धी मंद तरी पडली आहे किंवा तुझी शंभर वर्षे तरी भरली आहेत."

लक्ष्मणाने त्याच स्वरात उत्तर दिले– "चोरासारखा लपून युद्ध करणार तू, स्वत:ला वीर म्हणावितोस? आतां तुझा प्रताप काय तो दाखव."

इंद्रजिताने शरवृष्टी करून लक्ष्मणाने सर्व अंग क्षतविक्षत केले. लक्ष्मणाने इंद्रजिताला रक्तस्नान घातले. दोघे शौर्यात समसमानच होते.

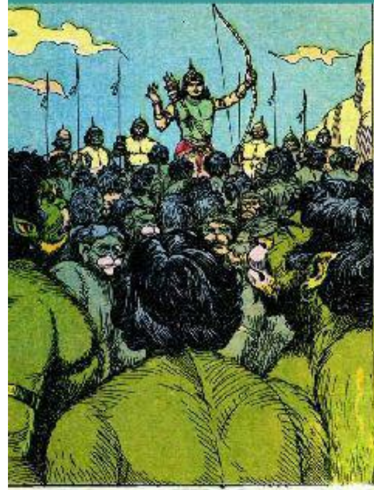
काही वेळ युद्ध होत राहिल्यानंतर बिभीषणाला इंद्रजिताच्या तोंडावर भयाची रेखा दिसली. तो लक्ष्मणाला म्हणाला– "इंद्रजिताला बरेच लागल्यासारखे दिसते आहे. त्याचा शेवट करायला हीच वेळ अनुकूल आहे."

लक्ष्मणाने आणखी जास्त तीक्ष्ण बाण सोडून इंद्रजिताला नामोहरम केले. इंद्रजित बेशुद्ध होऊन पडला.

थोड्या वेळाने शुद्ध आल्यावर समोर लक्ष्मणच दिसला. इंद्रजिताला स्वत:च्या पराक्रमाची आठवण झाली. त्याने लक्ष्मणावर आणि त्याहून जास्त बिभीषणावर रुष्ट होऊन बाणांचा वर्षाव केला.

लक्ष्मणावर त्या बाणांचा काहीच परिणाम झाला नाही. तो इंद्रजिताला म्हणाला–"युद्धात जयाची अपेक्षा ठेवणाऱ्याने असले पुचके बाण सोडावयाचे असतात का?" असे म्हणत लक्ष्मणाने निवडक बाण सोडले.

लक्ष्मणाच्या या शरवृष्टीने इंद्रजिताचे कवच तुकडेतुकडे होऊन रथात पडले. त्याच्या सर्वांगाला जखमा झाल्या. इंद्रजिताने संतापून लक्ष्मणाचे कवचही फोडून तोडून टाकले. अशातऱ्हेने दोघांचे घनघोर द्वंद्व बराच वेळ चालू राहले. दोघे बरोबरीचे पराक्रमी वीर होते. दोघांपैकी एक मरून पडेपर्यंत द्वंद्व युद्धथांबणे शक्य नव्हते.

बिभीषणानेसुद्धा आपल्या चौघां मंत्र्यांना बोलाविले व वानरांना म्हणाला–"शूर वानरवीर हो! इंद्रजिताशिवाय रावणाकडे दुसरा वीर उरलेला नाही. याच्याकडे तुम्ही दुर्लक्ष करून चालणार नाही. तुम्ही

केले आहे. हा इंद्रजित तेवढा उरला आहे. याला वाटेला लावलात की रावणाला विचारणारा देखील कोणी राहणार नाही. मी याला ठार केला असता, परंतु तो माझ्या भावाचा मुलगा, म्हणजे माझ्या मुलासारखाच आहे. मी त्याला मारणे पुत्रहत्येच्या पापासारखे होईल. इंद्रजिताच्या मदतीला जे सैन्य आहे ते समूळ नष्ट करा."

ते ऐकून वानरांनी जयघोष केला आणि राक्षस सैन्यावर तुटून पडले. बिभीषणाने आणि त्याच्या मंत्र्यांनीसुद्धां राक्षस सैन्यावर हल्ला केला.

मध्यंतरी लक्ष्मणाने इंद्रजिताच्या सारथ्याचा शिरच्छेद केला. तेव्हां इंद्रजित स्वतःच रथ हाकीत युद्ध करू लागला. ते खरोखरी कौतुक करण्यासारखेच त्याचे कौशल्य होते. परंतु लक्ष्मणाने त्याच्या वाटेवर जास्तच अडथळे उभे केल्यासारखे युद्ध केले. तेव्हां मात्र इंद्रजिताचा धीर खचला. त्याच्या तोंडावर ती गोष्ट उमटली. म्हणून वानरांचा उत्साह जास्त वाढला.

प्रमाथी, शरभ, रभस, गंधमादन चौघां वानर वीरांनी इंद्रजिताच्या रथाच्या चारी घोड्यांचा समाचार घेतला. ते चारही घोडे रक्त ओकून जमिनीवर

इंद्रजित रथावरून जमिनीवर उडी टाकून लक्ष्मणावर बाण टाकीत पुढे येऊ लागला. त्याच्या आजूबाजूला मदतीसाठी राक्षसवीर धावले. इंद्रजित त्यांना म्हणाला–"तुम्ही युद्ध करीत रहा. मी राजधानीत जाऊन आणखी एक रथ घेऊन येतो."

तो त्याप्रमाणे लंका नगरीत गेला. एक उत्तम रथ सिद्ध केला आणि त्यात बसून पुन्हां युद्धाला आला. त्याला पुन्हां द्विगुणित उत्साहाने युद्धाला आलेला पाहून लक्ष्मणाला व बिभीषणाला आश्चर्य वाटले.

या खेपेस इंद्रजिताने वानरसैन्यावर बाणांचा मारा करून त्याचा विध्वंस करण्याचे जणुंकाही ठरविले होते. तेव्हां लक्ष्मणाने एक बाण सोडून इंद्रजिताचे धनुष्यच तोडून टाकले. नंतर त्याच्या सारथ्याला यमसदनी पाठविले. तरी देखील इंद्रजित युद्ध करीत राहिला, एवढेच नव्हे तर बिभीषणाला त्याने आपल्या बाणाने विद्ध केले. तेव्हां बिभीषणाने रुष्ट होऊन आपल्या गदेने इंद्रजिताच्या रथाचे घोडे ठार केले.

त्यानंतर इंद्रजित आणि लक्ष्मणाने परस्परांवर दिव्यास्त्राचा प्रयोग केला. शेवटी लक्ष्मणाने प्रयोग केलेल्या ऐंद्रास्त्राने

इंद्रजिताचे डोके उडाले व जमिनीवर आदळले.

बिभीषण आणि वानरवीर जयघोष करू लागले. वानर द्विगुणित उत्साहाने राक्षससैन्यावर तुटून पडताच राक्षस रणांगण सोडून लंकेच्या वाटेने पळून गेले.

इंद्रजित मेल्यावर वानरांचा आत्मविश्वास वाढला. त्यांनी लक्ष्मणाचा जयजयकार करून त्याच्या शौर्याची फार प्रशंसा केली. लक्ष्मणाने रामाकडे जाऊन त्याला नम्रपणे नमस्कार केला व तुझे काम करून आलो असे दर्शवीत बाजूला उभा राहिला. रामाने गाढ आलिंगन करून लक्ष्मणाची पाठ थोपटली व म्हणाला–

Fullscreen - 127 + 58 / 68

"इंद्रजिताचे मरण म्हणजे रावणाचा उजवा हातच गळून पडल्यासारखे आहे. आतां रावणाचा वध सहजी होऊ शकेल." असे म्हणत लक्ष्मणाच्या अंगावर पडलेल्या जखमांचा औषधोपचार करायला रामाने सुषेणाला सांगितले.

इंद्रजिताबरोबर युद्धाला येऊन शौर्याने जागोजागी युद्ध करीत असलेले राक्षस इंद्रजिताच्या वधाची वार्ता ऐकून हतोत्साह झाले. ते शोक करीत रावणाकडे धावले. बिभीषणाच्या मदतीने लक्ष्मणाने इंद्रजिताचा वध केल्याचे वृत्त त्यांनी रावणाला सांगितले. ती दुःखवार्ता ऐकून रावण बेशुद्ध होऊन पडला.

शुद्ध आल्यावर आपल्या शूर पराक्रमी मुलाच्या वधाबद्दल तो बराच वेळ शोक करीत राहला. तो शोक हळूहळू क्रोधात बदलत गेला. सीतेचाच शिरच्छेद करून टाकावा असे त्याला वाटू लागले. तो समोर उभे असलेल्या राक्षसांना म्हणाला– "माझ्या मुलाने मायारूप सीतेचा वध वानरांसमक्ष केला होता. मी या सीतेचाच वध करतो. रामावरचे तिचे प्रेम यत्किंचितही कमी न झाल्याबद्दल मी तिचा वध करतो." असे म्हणत त्याने तलवार उपसली आणि अशोकवनाकडे, सीता होती तिकडे, निघाला.

ते ऐकून मंदोदरी व त्याचे मंत्री रावणाला त्या दुष्कर्मापासून परावृत्त करण्यास धावले.

मंदोदरी रावणाला म्हणाली–"आतां तरी सीतेला रामाकडे पोचती कर आणि सर्वनाशापासून स्वतःचे व राज्याचे रक्षण कर."

"तुला जो राग आला आहे तो रामावर काढ. सीतेचा वध करून काय मिळणार?" रावणाचे मंत्री म्हणाले.

रामाचा वध हेच आपले मुख्य कर्तव्य आहे, सीतेचा वध नाही, हे समजून रावणाने उग्र लंकायज्ञ सुरू केला.

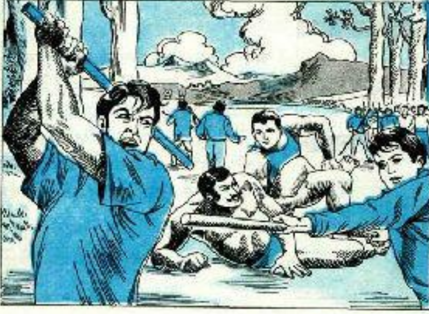
भारतीय स्वातंत्र्याच्या लढ्यात असंख्य भारतीयांनी आपल्या प्राणाच्या आहुती दिल्या. अशा थोर वीर पुरुषात बाघा-जतीन ह्याचे नाव अत्यंत आदराने घेतले पाहिजे. याचा जन्म १८७९ मध्ये बंगाल प्रांतातील एका गांवी झाला.

बाघा म्हणजे वाघ. त्याला हे नाव कसे मिळाले? तर एक कारण झाले. एके दिवशी सकाळी त्याच्या गावा शेजारी एक वाघ आला असता एक लहानसा सुरा हाती घेऊन जतीन त्याच्याशी झुंजला व वाघाला ठार केले. वाघाने त्याला ओरबाडले, परंतु डॉक्टर म्हणतात तसा जतीन 'केवळ आत्मबलाने' वाचला.

वाघाला ठार करण्यावरच जतीनचे काम थांबले नाही. त्याला सिंहाशी–मातृभूमीवर कब्जा करून बसलेल्या ब्रिटीशांशी–त्याला झुंजायचे होते. स्वामी विवेकानंद आणि श्री अरविंद यांनी सांगितलेले राष्ट्रीय चैतन्य त्याच्या रोमारोमात भिनले आणि परकीयसत्ते विरुद्ध बंडाचे निशाण उभे करण्यासाठी त्याने तरुणांची एक

त्याने त्या तरुणांना लाठीकाठी फिरविणे व इतर व्यायाम आणि बंदूक चालविणे शिकविले. त्यांनी भारतीय स्वातंत्र्यासाठी प्राणोत्सर्ग केला. त्यांच्या गुप्त कारवायांच्या मुळाशी जतीन असल्याचे कळल्यावर सरकारने त्याला अटक केली.

जतीनला धमक्या दिल्या, त्याची छळणूक केली. परंतु त्याने कोणतीही कटातली गुप्त गोष्ट बाहेर पडू दिली नाही. भय दाखवूनही तो मार्गावर येत नाही असे पाहून त्याला धन-दौलतीचा आणि ऐशआरामाचा लोभ दाखविला. तेव्हां त्याने टेबलावर जोराने हात आपटून "तोंडे बंद करा" म्हटले. टेबल मोडले.

कोणताही आरोप लावतां न आल्याने शेवटी जतीनला सोडावे लागले. मध्यंतरी त्याने आपल्या साथीदारांना बंड यशस्वी व्हावे म्हणून शस्त्रास्त्रे आणायला युरोप खंडात पाठविले. जर्मनांनी मदत करण्याचे वचन दिले. जतीन आपल्या तिघां साथीदारांसह बालासोर नजीक-च्या एका जुन्या घाटाजवळ आयुधे

भारतीय स्वातंत्र्याच्या लढ्यासाठी आयुधे आणणाऱ्या जर्मन बोटीचा ब्रिटीश बोटींनी पाठलाग केला. त्यांच्या हातात सापडण्यापूर्वी जर्मन बोटीने सर्व शस्त्रास्त्रे समुद्रात फेकली. ही गोष्ट कळल्यावर जतीन म्हणाला– "म्हणजे परकीय मदतीवर अवलंबून चालायचे नाही!"

पुढे काय करायचे हे जतीनने ठर-विण्यापूर्वी सरकारच्या हेरांना त्याच्या सर्व गुप्त ठिकाणांचा शोध लागला, पोलीसांनी त्याला व त्याच्या अनु-यायांना पकडण्यासाठी येण्याचे ज्या दिवशी ठरविले होते. त्या दिवशी खूप पाऊस पडत होता. तरी जतीन व त्याचे साथीदार त्यांच्या हातावर तुरी देऊन निसटले.

डाव फसल्याने पोलीसांनी ओरडा सुरू केला की, भयंकर चोर आणि लुटेरे पळून गेले. त्यांना पकडून देणा-ऱ्यांना बक्षिस मिळेल, असे त्यांनी जाहीर केले. हे चार तरुण मात्र लपतछपत स्वतःचा बचाव करीत बुधबलंग नदी काठी येऊन पोचले.

तिथले गावकरी त्यांना चोर लुटेरे समजून ओरडले. परंतु ते तरुण न घाबरतां बंदुकी आणि दारूगोळा घेऊन नदी ओलांडून पसार झाले.

पोलीस व सैनिकांची तुकडी तेथे आली तेव्हां एका मातीच्या ढिगावर झुडपाआड ते लढा द्यायला तयार होऊन बसले. कित्येक तास गोळ्यांचा मारा होत राहिला. त्या चौघांच्या गोळ्यांच्या माऱ्याने अनेक डझन पोलीस जमिनीवर लोळले. स्वतः रक्तबंबाळ झाले असूनही त्यांनी शस्त्रे खाली ठेवली नाहीत. दारूगोळा संपे-पर्यंत लढत राहिले.

शेवटी जतीन पकडला गेला. परंतु त्याच दिवशी रात्री तो मरण पावला. त्याला कैद करणाऱ्यांना तो म्हणाला– "माझ्या अनुयायांना शिक्षा करू नका. सर्वाला मी जबाबदार आहे!' पोलीस कमीशनर सर चार्लस टिगार्टने जतीनविषयी हे उद्गार काढले– "सर्व भारतीयांत एका शूरबहाद्दराला

गोष्ट मथळा चढाओढ

या गोष्टीला उत्तम मथळा सुचवून रु. २५ मिळवा!

?

हसन व अली नांवाच्या दोघां अरबांमध्ये एका बकरीसाठी भांडण झाले. दोघे ती बकरी त्यांची असल्याचे सांगू लागले. भांडण वाढतच गेले. ते पाहून त्यांच्या ओळखीच्या चार-चौघांनी त्यांना जुहा नावाच्या न्यायाधिशाकडे जाऊन तक्रार करायला सल्ला दिला.

जुहाने त्यांना विचारले–"एवढे भांडण व्हायचे कारणच काय घडले ?"

"प्रभो! ह्या बकरीला मी लहानपणापासून आपल्या घरी पाळले आहे. एके दिवशी ही एकाएकी नाहीशी झाली. मी ह्याच्याकडे बकरीला पाहून ह्याला माझी बकरी चोरल्याचे सांगितले. पण हा म्हणतो की मीच त्याची बकरी चोरून नेली आहे. हा सपशेल खोटे बोलतो आहे." हसनने निवेदन केले.

अलीने तीच गोष्ट सांगितली. म्हणाला–"बकरी लहानपणापासून मीच पाळत आलो आणि हसनने ती चोरून नेली."

जुहाने दोघां फिर्याद करणाऱ्यांचा चेहरा खोल नजरेने पाहून निवाडा दिला–"ही गोष्ट सर्वांच्या माहितीची आहे की दोघे जण जवळजवळ जास्त दिवस रहात आले तर त्यांच्या चेहऱ्यामोहऱ्यात बरेच साम्य येऊ लागते. तुम्ही अलीचा चेहरा जरा पहा! बिलकुल बकरीसारखा आहे की नाही? म्हणून ही बकरी त्याचीच आहे." असा निकाल सांगून तो आपल्या गाढवावर बसून निघाला.

हसन चिडला. तो जूहाकडे पाहून म्हणाला–"बरोबर म्हणता आहां तुम्ही, म्हणून हे गाढव आणि जूहा दोघांमध्ये खरोखर गाढव कोण आहे, कळत नाही खरे!"

★ ★ ★

वरील गोष्टीला उपयुक्त होईल असा एक सुंदर मथळा विचार* करून एका कार्डावर स्वतःच्या पत्त्यासह लिहून "गोष्ट मथळा चढाओढ", 'चांदोबा', चंदामामा प्रकाशन, २ व ३ अर्काट रोड, वडपळणी, मद्रास ६०० ०२६ या पत्त्यावर पाठवा.

२० एप्रिल १९७७ च्या आत पोस्टकार्ड पोंचले पाहिजे. त्या कार्डावर 'फोटो चढाओढ परिचय' देता कामा नये.

चढाओढीचा निकाल जून १९७७ च्या चांदोबात जाहीर करण्यात येईल.

फेब्रुवारी महिन्यातल्या चढाओढीचा निकाल (मथळा) "डाव उलटला"